

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA FILOZOFIE

NOVÁ TVÁŘ SOUČASNÉ ŠPANĚLSKÉ FILOZOFIE:
ADELA CORTINA ORTS
Bakalářská práce

Autor: Irena Schönweitzová

Vedoucí práce: Doc. Marek Petřů, Ph.D.

Olomouc 2016

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „Nová tvář současné španělské filozofie: Adela Cortina Orts“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího bakalářské práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne

Podpis:

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé práce Doc. Markovi Petru, Ph.D., který mě podnítil k vypracování zvoleného tématu a během samotného psaní mi byl oporou jak svými odbornými znalostmi, tak otevřeným a vřelým přístupem poskytnout radu, abych zdárně práci dokončila.

ABSTRAKT

Bakalářská práce představuje myšlení současné španělské filosofky Adély Cortina Orts. Klade si za cíl předložit reflexi jejích názorů zejména v oblasti etiky. Nejprve je nastíněn její postoj k formování občanské a podnikatelské etiky, v rámci které autorka klade důraz na uvědomění si hodnot a vyzdvihuje roli etiky ctností. Dále se práce zaměřuje na zdůvodnění morálky v pluralitní společnosti, kterou Adéla Cortina rozpracovává v rámci své teorie *ethica cordis*, jež vychází z proceduralismu a diskursivní etiky. Aby bylo skutečně možné nalézt univerzálně platné normy spravedlnosti (etické minimy) v pluralitní společnosti, jež jsou základem pro poklidné soužití jedinců v nich a zároveň poskytují prostor umožňující individuální seberealizaci, je nutné ve společnosti rozvíjet a kultivovat *la razón cordial* (důvod srdce).

Klíčová slova: Adela Cortina, občanská etika, diskursivní etika, vzájemné uznání, *ethica cordis*, *la razón cordial*, hodnoty, etické maximy a minima, pluralitní společnost

ABSTRACT

This thesis introduces contemplation of present-day philosopher Adela Cortina Orts. Its goal is to reflect on her ideas in field of ethics. Starting with presenting her attitude towards creation of civil and business ethics it puts emphasis on self-realization of common virtues and values. Also it focuses on reasoning with Adela Cortinas's ideas on ethics fundamentals in plural society using her theory of *ethica cordis*, which comes from theories of discourse ethics and proceduralism. To find generally applicable norms of justice (minimums of ethics) in plural society, that serve as fundamentals of harmonic coexistence of individuals providing them space to self-realization, it is necessary to develop and cultivate *la razón cordial* (cordial reason) within society.

Key words: Adela Cortina, civil ethics, discourse ethics, mutual recognition, *ethica cordis*, *la razón cordial*, values, minimum and maximum of ethics, plural society

OBSAH

ÚVOD.....	5
1 BIOGRAFIE	7
2 HLAVNÍ TÉMATA MYŠLENÍ ADÉLY CORTINA.....	11
2.1 Občanská etika	11
2.1.1 Občanská morálka.....	12
2.1.2 Občanství (ciudadanía)	14
2.1.3 Dimenze občanství.....	15
2.2 Podnikatelská etika	19
2.2.1 Pojem podnikatelská etika	19
2.2.2 Co je to podnikatelská etika?	19
2.2.3 Podnikatelská etika v kontextu občanské etiky.....	22
2.2.4 Hodnoty postaylorismu	23
2.2.5 Projekt empresas excelentes.....	26
2.2.6 Postoj Adély Cortina k přijetí společenské odpovědnosti	27
3 ETHICA CORDIS	29
3.1 Od minimální etiky k ethica cordis	29
3.2 Pojem razón cordial	30
3.3 Koncepce ethica cordis	31
3.4 Východiska ethica cordis	32
3.4.1 Etika Immanuela Kanta.....	32
3.4.2 Diskursivní etika	34
3.5 Charakteristika ethica cordis.....	38
3.5.1 Vnitřní pouta	38
3.5.2 Sympatie.....	40
3.5.3 Lidská práva	41
3.5.4 Hodnoty o sobě	42
3.5.5 Způsobilst ocenit	43
3.5.6 Ethos.....	44
3.5.7 Reconocimiento cordial	45
3.6 Principy ethica cordis.....	47
ZÁVĚR.....	51
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	53

ÚVOD

Za cíl této práce stanovuji představit osobnost španělské filozofky Adély Cortina Orts a její přínos v rámci praktické filozofie. Tato filozofka je doposud neznámá na naší akademické půdě, a proto bych ráda přispěla k rozšíření povědomí o její nauce. Především se zaměřuji na její pojetí fundace sdílené morálky v pluralitní společnosti. S tím souvisí hlavní téma formování občanské etiky, která je nevyhnutelně provázána s ostatními sférami aplikované etiky. Adéla Cortina proto rozpracovává teorii *ethica cordis*, jíž se obšírněji věnuji a pokusím se v ní analyzovat a opodstatnit její obohacení diskursivní etiky, z které vychází tato teorie.

V této práci čerpám z primární literatury samotné Adély Cortina. Pro druhou kapitolu využívám především díla *Ética aplicada y democracia radical* a pro třetí kapitolu *Ética de la razón cordial; Educar en la ciudadanía en el siglo XXI*, přičemž dále využívám podpory nalezených internetových zdrojů (odborné články a časopisy). Veškeré překlady jsem vytvořila sama, poněvadž doposud žádné z jejích děl nebylo do českého jazyka přeloženo.

Co se týče úspory vyjadřovacích prostředků, neuvádím v práci vždy celé jméno Adéla Cortina Orts, ale zkracuji je na Adélu Cortina, přičemž si dovoluji její křestní jméno deklinovat v textu podle českých gramatických pravidel.

Práci rozdělují do tří hlavních částí. V první kapitole popisuji biografii vybrané filozofky, kde vyzdvihuji vlivy, jež značně ovlivnily její akademické zaměření. Dále stručně uvádím její odborné působení v sociálních oblastech.

Druhá kapitola pojednává o hlavních tématech myšlení Adély Cortina. Jedná se o výběr dvou u ní nejvyzdvihovanějších témat v rámci aplikované etiky dle mého úsudku: občanské etiky a podnikatelské etiky. Je nutné zdůraznit, že tato práce si neklade za cíl detailně rozebrat veškerá témata, kterými se tato filozofka zabývá, neboť by to vzhledem k rozsáhlosti jejího zaměření nebylo možné na tomto místě řádně zpracovat. Proto se pokusím alespoň nastínit její postoj k problematice pojetí morálky na pozadí těchto dvou zmíněných oblastí.

V první části druhé kapitoly Občanská etika se pokusím odkrýt snahy přeměnit vnitřně občanskou společnost na základě objasnění koncepce výchovy k opravdovému občanství. Uvedu zde analýzu vztahu etických maxim a minim, jež formují morální pluralismus. Ověřím zde možnost formování sdíleného občanství, které je předpokladem pro uskutečnění utváření

nadnárodní etiky. Nicméně obě, aby byly možné, potřebují stanovenou platnou normu spravedlnosti (etickou minimu), což nás odkáže na potřebu koncepce *ethica cordis*.

Následně v druhé části kapitoly se budu zabývat rozbořením vztahu eticko-ekonomického v rámci podnikatelské etiky. Pokusím se zde prokázat rentabilitu přijetí etického přístupu pro podniky, což by mělo ostatně platit i pro organizace a instituce. Především zde poukáži na provázanost podnikatelské a občanské etiky, z čehož by mělo vyplývat, že se nelze zabývat fungováním podniků z čistě ekonomického hlediska, neboť praxe je spojena s otázkami morálky.

Třetí kapitola je více analytická a již se konkrétně soustředí na vlastní teorii Adély Cortina *ethica cordis*, která poskytuje nalezení etických minim, jež umožňují fundaci morálky v pluralitních společnostech. Jedná se o nauku, která rozšiřuje teorii diskursivní etiky o *versión cálida*, což doplňuje racionální argumentaci o *la razón cordial* (důvod srdce), který poskytuje cestu pro vyzdvihnutí oblasti citů, hodnot a lidských práv. Prozkoumáním této teorie bych chtěla dojít k formulaci rozsahu morálních povinností, jež nás za každých okolností zavazují k sobě samému a okolí. Na základě toho by měly vyplynout zásady tvořící občanskou etiku, univerzálně platné pro všechny oblasti sociálního života.

1 BIOGRAFIE

Adéla Cortina Orts je současná španělská filozofka narozená v roce 1947 ve Valencii. V současnosti je považována za přední expertku na filozofii etiky a morálky ve Španělsku. Obecně se snaží poukázat na fakt, že etika jako obor není v úpadku, ale pouze je na čase, abychom ji začali řádně užívat v praxi. Filozofka se zabývá etickými problémy v různých oblastech: sféra obchodu, podnikání, profesí, politiky, zdravotnictví, biotechnologií a výchovy. V rámci politické filozofie se věnuje především tématu demokracie, s čímž souvisí její zájem o témata občanství a rozvoje. Východiskem pro její myšlení je proceduralismus a diskursivní etika, které představuje v teoretickém rámci s přihlédnutím ke Kantovi, Hegelovi, Habermasovi a Apelovi. Spolu s Habermasem a Apelem zastává racionálnost v praktické rovině a univerzalistický charakter etiky. Usiluje o proces legitimizace norem a základů univerzalizace správných norem skrze dialog.¹ Nyní působí jako profesorka etiky a politické filozofie na Universidad de Valencia a jako ředitelka neziskové nadace ÉTNOR² (*La Fundación ÉTNOR, Ética de los Negocios y las Organizaciones*).³

V kontextu španělské filozofické tradice je Adéla Cortina řazena mezi generaci Filósofos jóvenes (Mladých filozofů), která se utvářela na konci 70. let. Její členové jsou univerzitními profesory, kteří se věnují výzkumu a vzdělávání v odvětvích morální filozofie a politiky. Na základě společných projektů vznikají kolektivní publikace a časopisy, které slouží k prohloubení povědomí o rozebírané problematice na univerzitní půdě i v kulturním prostředí ve Španělsku.⁴

Ve svém bádání se často zabývá otázkou hodnot a ctností, které v současné době upadají. Například vyzdvihuje hodnoty zodpovědnosti, zdravého rozumu a skromnosti. To jsou hodnoty, o kterých tvrdí, že se je naučila od svého otce, jenž byl psychiatrem. Její matka byla ženou v domácnosti, přičemž veškerou svou pozornost věnovala jí a jejím třem sourozencům. Adéla Cortina vzpomíná na své dětství jako na velmi šťastné, jelikož se jí dostalo toho nejlepšího, co může být dítěti dopřáno. Tím byla podpora rodičů, kteří ji měli

---

¹ SEGOVIA BAUS, Fausto. *Adela Cortina y su propuesta: la 'ética de los mínimos'* [online]. elComercio.cz, 23. září 2014 [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <<http://www.elcomercio.com/blogs/la-silla-vacia/adela-cortina-propuesta-etica-minimos.html>>.

² *Étnor. Currículum: Adela Cortina* [online]. ÉTNOR: ©2011 [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <http://www.etnor.org/ver_curriculum.php?autor=1>.

³ RAMOS, Nuria; CASQUET, Sergio. *Pensadores españoles universales* [online]. Madrid: LID Editorial Empresarial, 2014 [cit. 9. prosince 2015]. Dostupné z: <<https://www.tagusbooks.com/leer>>.

⁴ SÁNCHEZ-GEY VENEGAS, Juana. Valoración crítica del pensamiento de Adela Cortina. In: CABALLERO BONO, José Luis (ed.). *Ocho filósofos españoles contemporáneos*. 1. vyd. Madrid: Diálogo filosófico, 2008. s. 366.

na prvním místě. Není tedy divu, že téma výchovy nabývá u ní značný význam a dosti se mu věnuje jako základnímu pilíři při utváření lidského charakteru.

V pozdějším věku pro ni bylo velmi obtížné zvolit si, co půjde studovat, jelikož se jí zamlouvaly rozličné obory, od chemie po literaturu. Ke studiu filozofie se tedy A. Cortina neodhodlala hned, ale nejdříve se nadchla pro studium literatury. Nicméně během studia se dostala na přednášky o antické filozofii, kde se v ní probudilo nadšení po hledání vědění. Kromě toho tvrdí, že vždy měla představu udělat svět lepším a zdálo se jí, že „filozofie je dobrá zbraň budoucnosti k dosažení tohoto záměru.”⁵ Změnila tedy svůj obor a od tohoto okamžiku se věnovala pouze studiu filozofie, v jejímž rámci už jen usměrňovala své vědecké zaměření.

Poté, co absolvovala na Filosofía y Letras na Universidad de Valencia, nastoupila na katedru metafyziky (1968). Roku 1976 obhájila svou dizertační práci *Dios en la filosofía trascendental kantiana (Bůh v kantovské transcendentální filozofii)*. Dále si své vzdělání rozšířila na Mnichovské a Frankfurtské univerzitě díky obdržným stipendiím DAAD a Alexander von Humboldt-Stiftung v roce 1977.⁶ Tam se blíže seznámila s teoriemi kritického racionalismu, pragmatismu, marxistickou etikou a především s filozofií Jürgena Habermase a Karl-Otto Apela. Po návratu na akademickou půdu do Španělska se rozhodla definitivně věnovat oblasti etiky. V roce 1981 nastoupila na katedru praktické filozofie (el departamento de Filosofía Práctica) na Universidad de Valencia, kde po čtyřech letech získala profesuru z morální filozofie vztahující se k ekonomii, podnikání, diskriminaci žen, ekologii, genetice etc.⁷ Těmto tématům se věnuje ve svých dílech i nadále.

Jelikož se zaměřuje na aplikovanou etiku, nezůstává pouze u teoretického výzkumu, ale je aktivní členkou v různých poradních organizacích: la Comisión Nacional de Reproducción Humana Asistida, el Comité Asesor de Ética de la Investigación Científica y Tecnología, la Federación de Asociaciones de Prensa Española, je rovněž ředitelkou magisterského a doktorského meziuniverzitního programu zaměřeného na téma "Etika a demokracie" (la directora del Máster y Programa de Doctorado de 'Etica y democracia'). Za zmínku taktéž stojí, že je ředitelkou la Fundación ÉTNOR⁸, což je nezisková organizace založená roku 1991 za účelem podpořit uznání, rozšíření a respektování etických zásad

---

⁵ RAMOS, Nuria; CASQUET, Sergio. *Pensadores españoles universales* [online]. Madrid: LID Editorial Empresarial, 2014 [cit. 9. prosince 2015]. Dostupné z: <<https://www.tagusbooks.com/leer>>.

⁶ *Étnor. Currículum: Adela Cortina* [online]. ÉTNOR: ©2011 [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <http://www.etnor.org/ver_curriculum.php?autor=1>.

⁷ RAMOS, Nuria; CASQUET, Sergio. *Pensadores españoles universales* [online]. Madrid: LID Editorial Empresarial, 2014 [cit. 9. prosince 2015]. Dostupné z: <<https://www.tagusbooks.com/leer>>.

⁸ Informace čerpány z oficiální webové stránky organizace ÉTNOR: <www.etnor.org>.

a hodnot v ekonomické činnosti a v státních i veřejných organizacích. Snahou této organizace je pozvednout etické hodnoty ve světě korporátních institucí a ve veřejných a privátních společnostech.

Adéla Cortina usiluje o rozšíření povědomí o tom, že pokud chce podnik fungovat dlouhodobě a prosperovat, je zapotřebí, aby byl etický a abychom pochopili, že hodnoty jsou skutečně efektivní. Předkládá nám jako důkaz současnou krizi, která je důsledkem selhání hodnot. Pokud selžou hodnoty, nedějí se dobré věci. Na druhou stranu přítomnost transparency v jednání, důvěra, poctivost a jiné jim podobné hodnoty přinášejí věci prospěšné. Vyzdvihuje právě hodnotu důvěry, jež je jakousi maltou společnosti, která drží pohromadě zemi. Bez ní věci nemohou fungovat, což také je vidět v dnešní situaci krize společnosti. Nikdo nevěří nikomu. Dle ní bychom se tedy měli poučit z této krize a obnovit hodnotu důvěry ve společnosti.

Mezi poslední ocenění za její práci patří její jmenování členkou Real Academia de las Ciencias Morales y Políticas (Akademie morálních a politických věd) dne 2. prosince 2008. Je první ženou, která se stala součástí této instituce. Dále jí byl udělen čestný akademický titul *doctor honoris causa* přes la Universitat Jaume I de Castellón dne 15. ledna 2009 a znovu 27. ledna 2012 přes la Universidad Politécnica de Cartagena.⁹

Adéla Cortina patří mezi filozofky, jejichž publikační činnost je velmi bohatá, čítá přes dvacet publikací, z toho dvěma bylo uděleno prestižní ocenění. Jedná se především o dílo *Ética de la razón cordial*, které obdrželo el Premio Internacional de Ensayo Jovellanos za rok 2007 a o její poslední knihu *¿Para qué sirve realmente la ética?*, jež obdržela el Premio Nacional de Ensayo v roce 2014. Dále pravidelně publikuje články do odborných časopisů a novin el País. Na tomto místě je vhodné zmínit i její ostatní monografie: *„Razón comunicativa y responsabilidad solidaria: ética y política en K. O. Apel (Komunikativní rozum a solidární odpovědnost: etika a politika u K. O. Apela, Sígueme, 1985); Ética mínima: Introducción a la filosofía práctica (Minimální etika: Úvod do praktické filozofie, Tecnos, 1986); Ética sin moral (Etika bez morálky, Tecnos, 1990); Ética aplicada y democracia radical (Aplikovaná etika a radikální demokracie, Tecnos, 1993); El quehacer ético (Etický úkol, Santillana, 1994); La ética de la sociedad civil (Etika občanské společnosti, Anaya/Alauda, 1994); Ética de la empresa (Podnikatelská etika, Coaut., Trotta, 1994); Ciudadanos del mundo (Občané světa, Alianza, 1997); Alianza y Contrato (Aliance a kontrakt, Trotta, 2001); Por una ética del consumo (Etika konzumu, Taurus,*

---

⁹ RAMOS, Nuria; CASQUET, Sergio. *Pensadores españoles universales* [online]. Madrid: LID Editorial Empresarial, 2014 [cit. 9. prosince 2015]. Dostupné z: <<https://www.tagusbooks.com/leer>>.

2002); *Construir confianza (Budování důvěry*, Trotta, 2003); *Razón pública y éticas aplicadas* (kol., Tecnos, 2003); *Ética de la Razón cordial. Educar en la Ciudadanía en el Siglo XXI (Etika důvodu srdce. Výchova k občanství v 21. stol.*, Nobel, 2007); *Pobreza y Libertad. Erradicar la pobreza desde el enfoque de Amartya Sen (Chudoba a svoboda. Vymýcení chudoby z hlediska Amartya Sen*, Tecnos, 2009; spolueditorem G. Pereira); *Las fronteras de la persona. El valor de los animales, la dignidad de los humanos (Hranice osoby. Hodnota zvířat, důstojnost člověka*, Taurus, 2009); *Justicia cordial (Spravedlnost srdce*, Trotta, 2010); *Neuroética y neuropolítica. Las bases cerebrales de la educación moral (Neuroetika a neuropolitika. Základy morální výchovy v mozku*, Tecnos, 2011); *¿Para qué sirve realmente la ética? (K čemu slouží doopravdy etika?*, Paidós, 2013).”¹⁰

---

¹⁰ *Étnor. Currículum: Adela Cortina* [online]. ÉTNOR: ©2011 [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <http://www.ETNOR.org/ver_curriculum.php?autor=1>.

2 HLAVNÍ TÉMATA MYŠLENÍ ADÉLY CORTINA

Nacházíme se v době, kdy se rozvíjí technologický i vědecký pokrok, mezinárodní obchod a multikulturalismus, které sebou přinášejí různá morální dilemata. Etika se zde stává nástrojem, který může posloužit jako správná cesta k jejich řešení. Ve své teorii proto Adéla Cortina uvádí nutnost obnovit znovu morální hodnoty a ctnosti, jako je spravedlnost a rovnost, abychom mohli dát vzniknout spravedlivým a důvěryhodným institucím, ale i umožnili utváření čestných a moudrých občanů. Právě tyto dvě hodnoty jsou pilíři pro utváření opravdových demokratických společností.

Adéla Cortina se zabývá aplikovanou etikou a politickou filozofií. V rámci politické filozofie usiluje o předložení a odůvodnění ideálního modelu demokracie v pluralitní společnosti¹¹, přičemž nejdůležitějším předpokladem k tomu je podněcení občanské iniciativy. Vzhledem k tomu naše filozofka upozorňuje na potřebu výchovy k opravdovému občanství, proto rozpracovává koncept občanské etiky, na který se zaměříme v této kapitole. Jinými slovy, abychom mohli utvořit opravdovou demokracii, je zapotřebí budovat občanskou morálku v různých oblastech aplikované etiky.¹² Proto mimo politickou sféru vidí nutnost přeměnit na stejném základě i hospodářskou praxi. Z tohoto důvodu uvedeme v poslední části kapitoly koncept podnikatelské etiky.

2.1 Občanská etika

Občanská etika neboli "ética cívica" je oblast etiky, na kterou se Adéla Cortina zaměřuje napříč svým vědeckým bádáním. Především se snaží podat základy občanské etiky v pluralitní společnosti prostřednictvím své koncepce etika *razón cordial* (důvodu srdce), které se budeme blíže věnovat ve třetí části práce. Tato etika je interpretována skrze etiku maxim šťastného života (*Ética de máximos*), která je založená na autonomní morálce jedince, ale zároveň je podřízena minimální etice (*Ética de mínimos*). Minimální etika je sdílená všemi a zahrnuje morální minimum spravedlnosti v pluralitní společnosti. Spojením obou tendencí je možno utvořit sdílený etický kapitál (*capital ético*).¹³ V rámci občanské etiky se zaměřujeme na reflexi jednání jedince ve společenství a schopnosti harmonického soužití všech lidí v něm. Jsou zde zohledněny hodnoty, které by měly prolínat základní lidská práva.

---

¹¹ Adéla Cortina zastává radikální a komunikativní postoj deliberativní demokracie, jež vychází z modelu Jürgena Habermase.

¹² Tamtéž, s. 22.

¹³ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 31-32.

Prostřednictvím občanské etiky by se mělo dojít k nalezení ctnosti spravedlnosti, která umožňuje soužití občanů ve společnosti. Koncept uchopení morálního minima spravedlnosti je základním kamenem pro vystavění občanské morálky. Občané musí své maximy vsadit do rámce spravedlnosti, který se ustanovuje na základě společného konsensu členů společnosti prostřednictvím komunikativního jednání.¹⁴

2.1.1 Občanská morálka

V rámci občanské morálky mluvíme v pluralitní společnosti o morálním vědomí, které předeseílá axiologická a normativní sdílená minima. Tato cesta garantuje každému svobodu na předložení vlastních projektů na dobrý život (maximy) a participaci při děláni morálních sdílených rozhodnutí v problematických otázkách aplikované etiky.¹⁵

Výše zmíněné tvrzení by vylučovalo ustanovit občanskou morálku skrze náboženské ideologie, kde garantem morálky je Bůh. Skrze něj je totiž dogmaticky předložen pouze jeden návrh na šťastný život (maxima), o jehož realizaci by měl usilovat každý. Ačkoliv je vyloučen Bůh jako autorita zajišťující morálku, morálka stále zůstává otevřená náboženství, jelikož náboženství je představitelem etické maximy. Na druhou stranu je však nemyslitelné, aby náboženství poskytlo etickou minimu. Naopak vsazujeme maximu náboženství do rámce etiky minim, čímž se vyhýbáme jejich možnému střetu. Tímto Adéla Cortina nachází smírnou cestu mezi oběma protipóly.

Naše filozofka nám představuje etiku jako světské vědění praktické filozofie, přičemž při fundaci morálky se značně opírá o filozofii I. Kanta. U něho se setkáváme s autonomní morálkou, která se pomyslně staví do opozice s vidinou Boha jako zákonodárce, ale nakonec Kant nalézá také smířlivou cestu, kdy neodděluje morálku od náboženství a zároveň zachovává svébytnou morální oblast. Člověk ve svém jednání směřuje ke štěstí a dosažení nejvyššího dobra, k čemuž je nápomocná idea Boha, ale není garantem morálky. Dověšením nejvyššího dobra směřujeme k blaženosti, ale nic nám nezaručí její opravdové dosažení. Naše morální jednání by totiž mělo být podřízeno kategorickému imperativu, a nikoli morálce Boha. Adéla Cortina sice sympatizuje s Kantem, ale nevidí štěstí jako dosažení blaženosti, ale jako seberealizaci člověka. Osvobozuje se od následování idey Boha při fundaci morálky v pluralitní společnosti, aby umožnila otevřenou cestu k přiznání různých přesvědčení a také

---

¹⁴ CORTINA, Adela. *Ética cívica y adopción de acuerdos* [přednáška]. Chile: Biblioteca del Congreso Nacional de Chile/BCN, 2. září 2014. In: *Youtube* [online]. Zveřejněno 6. listopadu 2014 [cit. 6. února 2016]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=9TX7wkuFxK0>>.

¹⁵ CORTINA ORTS, Adela. *Ética aplicada y democracia radical*. 3. vyd. Madrid: Editorial Tecnos, 2001. s. 195-196, 204.

ateismu. V opačném případě by nebylo umožněno tvořit opravdovou sdílenou nadnárodní etiku v době světového a mezikulturního rozvoje. Morálka již v současnosti nepotřebuje vnitřního soudce a moudrého zákonodárce, aby vložila do centra morální reflexe vinu a spravedlivou odměnu za dobrý život. Bůh již není brán jako nestranný soudce, který zahrnuje potřebnou spravedlivost. Nyní je vyžadováno formovat člověka, který by byl zodpovědný za získání svobody a rovnosti. Tudíž v současnosti utváří morálku praktický rozum, v čemž se shoduje Adéla Cortina plně s Kantem.¹⁶

V pluralitní společnosti by se proto mělo utvářet sdílené morální vědomí hodnot jako svoboda, tendence k rovnosti a solidaritě. Ty se upřesňují v obraně lidských práv, ne pouze politických a občanských, nýbrž také ekonomických, sociálních, ekologických a práva na mír.¹⁷

Jestliže tyto zmíněné sdílené hodnoty nejsou uchopeny správně v rámci organizací a institucí, má občan právo je kritizovat. „Tyto hodnoty jsou v demokratických zřízeních a legitimují existenci politické vlády. [...] pozitivní zákon může být přeměněn podle morálního usměrnění. [...] Naplnění a respekt k těmto hodnotám je spojen s praktikováním ctností, bez kterých není možné hodnoty ztvárnit v konkrétním životě. Jedná se o vlastní hodnoty *ethos dialógico* (viz kapitola 3.5.6), díky nimž se uznává v člověku jeho osobní charakter a díky nimž má právo hájit vlastní zájmy.“¹⁸ Důležitý je tedy ve společnosti dialogický postoj, který by měl zahrnovat minima vlastní občanské etice.

Minima utvářející občanskou etiku spočívají na dodržování a praktikování hodnoty svobody, rovnosti, solidarity a tolerance v rámci dialogického jednání mezi lidmi. Ve společnostech dochází ke konfliktům, které by měly být řešeny prostřednictvím dialogu a ne násilím. Jelikož násilí podněcuje jen další negativní vlivy, jako je nenávisť nebo touha po pomstě. Na druhou stranu dialog pomáhá nalézt řešení vyhovující oběma stranám a tvoří základní normy k pokojnému soužití ve společnosti.¹⁹

Mezi další hodnoty, které Adéla Cortina zdůrazňuje, patří důstojnost. „Důstojnost umožňuje životaschopnost spravedlnosti jako ctnosti vlastní etice, protože musí podporovat

---

¹⁶ SÁNCHEZ PACHÓN, Javier. *La razón cordial y la fundamentación ética; Un estudio sobre la obra de Adela Cortina*. La Rioja, 2014. Disertační práce. Universidad de la Rioja. Facultad de Letras y de la Educación. Vedoucí disertační práce José María Aguirre Oraa. s. 13-16.

¹⁷ CORTINA ORTS, Adela. *Ética aplicada y democracia radical*. 3. vyd. Madrid: Editorial Tecnos, 2001. s. 204-205.

¹⁸ Tamtéž, s. 205.

¹⁹ GONZÁLEZ QUINTANA, Constantino. *Por una Ética Cívica* [online]. BIOÉTICA desde ASTURIAS.com, 2. března 2015 [cit. 7. února 2016]. Dostupné z: <<http://www.bioeticadesdeasturias.com/2015/03/por-una-etica-civica.html>>.

základní svobody a odmítat sociální i ekonomické nerovnosti.”²⁰ Uznání spravedlnosti v praxi brání svobodu všech a také rovné příležitosti pro všechny.

2.1.2 Občanství (ciudadanía)

Rozpracování konceptu výchovy k občanství²¹ prolíná všechna díla, která filozofka napsala. Ve skutečnosti se začala naplno věnovat konceptu občanství jako etické povinnosti v 90. letech 20. století.²² Předkládá požadavek na občanskou společnost, aby si kladla za cíl formovat aktivní a spravedlivé občany, kteří by měli usilovat o utváření vlastních morálních úsudků. Právě občané tvoří základ demokratické společnosti a umožňují její legitimizaci, jsou tedy důležitými protagonisty politického života. Přejít ze současné reprezentativní demokracie na deliberativní demokracii (J. Habermas) je možný jedině za předpokladu, že samotní občané přestanou přijímat pouze funkci voličů a stanou se aktivními občany. Z toho vyplývá její snaha o vytvoření *ciudadanía activa*, neboli aktivního občanství, které je východiskem pro společenskou přeměnu.²³

Adela Cortina předepisuje vidinu občana jako osoby, která v politickém společenství je svým vlastním pánem a nezaujímá roli poddaného. Dobývá svou vlastní svobodu, ale je si zároveň vědom, že to musí dělat ve spolupráci s ostatními, přičemž všichni jsou si rovni jako spoluobčané a osoby. Tudíž základní hodnoty aktivního občanství jsou „svoboda, rovnost, solidarita, bratrství a interdependence.”²⁴

V této koncepci zdůrazňuje, že je důležité, aby občané jevíli rostoucí zájem o ostatní, přijali odpovědnost a jednali spravedlivě. Taktéž uvádí potřebu přijmout hodnoty, žít podle nich a pomocí nich by se měl jedinec i sám povínovat. Povinnost je tendencí k žití hodnot, jejich vykonání a jejich následné obraně ve veřejné sféře.²⁵ Upozorňuje, že být občanem se člověk učí během svého života a měl by se naučit žít podle morálních hodnot předepsaných občanskou etikou. Za cílem vytvořit opravdové občanství je kladen důraz

---

²⁰ SÁNCHEZ-GEY VENEGAS, Juana. Valoración crítica del pensamiento de Adela Cortina. In CABALLERO BONO, José Luis (ed.). *Ocho filósofos españoles contemporáneos*. 1. vyd. Madrid: Diálogo filosófico, 2008. s. 376.

²¹ Původní pojem ciudadanía překládáme do češtiny jako občanství, avšak zde by byl výstižnějším překlad etika občanů, toto spojení již nezahrnuje čistě právní vztah fyzické osoby k danému státu, ale chápe ciudadanía jako vlastní jednání dobrého občana.

²² SÁNCHEZ-GEY VENEGAS, Juana. Valoración crítica del pensamiento de Adela Cortina. In CABALLERO BONO, José Luis (ed.). *Ocho filósofos españoles contemporáneos*. 1. vyd. Madrid: Diálogo filosófico, 2008. s. 377.

²³ CORTINA, Adela. *Democracia auténtica: economía ética* [online]. Agenda Latinoamericana, 2013 [cit. 7. února 2016]. Dostupné z: <<http://www.servicioskoinonia.org/agenda/archivo/obra.php?ncodigo=799>>.

²⁴ Tamtéž

²⁵ SÁNCHEZ-GEY VENEGAS, Juana. Valoración crítica del pensamiento de Adela Cortina. In CABALLERO BONO, José Luis (ed.). *Ocho filósofos españoles contemporáneos*. 1. vyd. Madrid: Diálogo filosófico, 2008. s. 377.

na vychovávání opravdových občanů k hodnotám a ctnostem již ve školách, což by měl mít za úkol vzdělávací systém v jakékoliv společnosti.²⁶ Občané by měli být vedeni k příslušnosti ke komunitě a ke spravedlnosti.

Na téma občanství lze nazírat z různého hlediska: ekonomického, sociálního, politického nebo interkulturního. Podle nich tak můžeme hovořit o typech občanství. Nicméně podle Adély Cortina existuje údajně určitý typ, který by mohl být brán jako univerzální a o který bychom měli usilovat, neboť zastřešuje všechny ostatní. Jedná se o *ciudadanía cosmopolita*, neboli kosmopolitní občanství. Zabývá se jím komplexněji v své knize *Ciudadanos del mundo; Hacia una teoría de la ciudadanía*, ale také například v knize *Justicia cordial*.

Potřeba utváření tohoto typu občanství je umocněna požadavkem po ustanovení nadnárodní občanské etiky, která zahrnuje potřebu formování platné normy spravedlnosti. Vzrůstá počet světových politických organizací, nadnárodních firem a vytvářejí se mezinárodní svazy, jako je Evropská Unie, která vyhledává způsob, jak formovat sdílené občanství na úrovni jak národní, tak nadnárodní. Vystává tímto i potřeba stanovení *justicia global*, tedy světové spravedlnosti.^{27,28} Umožnění splnění těchto požadavků zprostředkovává etika *razón cordial*. Ve své podstatě jde o *ciudadanía cordial*, ze kterého je odvozeno kosmopolitní občanství. V kontextu politické sféry to znamená, že ve formě deliberativní demokracie se vyzdvihne skutečnost, že opravdu demokratická společnost nesmí být utvářena skrze manipulaci pocitů občanů, nýbrž skrze zdůvodněnou deliberaci. Jde o výměnu racionálních důvodů pro přijetí, či odmítnutí různých norem či projektů, které nemohou být vyjádřeny pouze argumenty vycházejícími z procedurální logiky vlastní diskursivní etice, ale také musí brát ohled na *razón cordial*, což bylo jedním z podmětů k rozšíření projektu samotné diskursivní etiky (viz kapitola 3). Utváření globální etiky souvisí s kulturní rozmanitostí, která je spojena s požadavkem na globální spravedlnost.²⁹

2.1.3 Dimenze občanství

První dvě vycházejí z řecké tradice. *Ciudadanía legal* (právní občanství) má za předmět svého zájmu obranu občanských práv a základních svobod. Tato tradice se

²⁶ CORTINA ORTS, Adela. *Justicia cordial*. 1. vyd. Madrid: Editorial Trotta, 2010. s. 56.

²⁷ Tamtéž

²⁸ Dalším podmětem k utváření kosmopolitního občanství je současný proces globalizace. V článku pro časopis *el País* explicitně pokládá otázku, až kam může dojít globalizace, na níž odpovídá, že právě k ideálu kosmopolitního občanství.

Viz CORTINA, Adela. *Educación para una ciudadanía cosmopolita* [online]. *El País*, 11. února 2014 [cit. 7. února 2016]. Dostupné z: <http://elpais.com/diario/2004/02/11/opinion/1076454006_850215.html>.

²⁹ CORTINA ORTS, Adela. *Justicia cordial*. 1. vyd. Madrid: Editorial Trotta, 2010. s. 24-25.

odkazuje k latinskému *civis* (občan), jež značí příslušnost osoby ke společnosti. *Ciudadanía política* (politické občanství), v ní se již občan zajímá o veřejné otázky a projednává se spoluobčany to, co je spravedlivé a nespravedlivé. Tento typ občanství vychází z řecké *polis* (obec, městský stát) a vztahuje se k příslušnosti občana k obci. Zahrnuje v sobě koncept isegorie, v němž jsou si občané rovni v právu projevu na sněmu, a koncept isonomie, který zaručuje rovnoprávnost občanů před zákonem. Občané se navíc snaží vyřešit neshody prostřednictvím dialogu a ne násilím. Tyto dvě pojetí si navzájem neodporují, ale je nutné rozšířit pojetí občanství také o další.

Termín *ciudadanía social* (sociální občanství) přejímá Adéla Cortina od Thomase Humphrey Marshall, který jej rozpracoval ve své knize *Citizenship and Social Class*. Občan by měl mít práva sociální, ekonomická a kulturní, tudíž by mu měla být poskytnuta výchova, vzdělání, zdravotní péče a právo na pracovní příležitost. V opačném případě, pokud mu výše zmíněné není dopřáno, nejedná se o občana, jelikož společnost, ve které žije, postrádá civilizaci. Civilizace a občanství jsou nutně provázány mezi sebou. Pojem sociálního občanství od T. Marshalla vede k utváření kosmopolitního sociálního občanství, které zároveň je nezbytně postoupeno k formování *justicia global*.³⁰

Nicméně je nemožné ochránit výše zmíněná práva na lokální a globální úrovni, pokud vládnou pouze zástupci a ne občané. Mělo by se proto usilovat o veřejnou deliberaci. V současnosti jsou občané i země závislí na finančním trhu, který je neprůhledný a neposkytuje prostor pro *ciudadanía económica* (ekonomické nebo také hospodářské občanství). Je proto potřeba vytvářet jiné hospodářství, ve kterém jsou zapojeni i občané, zejména v dnešní době globalizace.³¹ Je nevyhnutelné pro utváření hospodářského občanství přechod lidí od konzumentů k občanům i v této sféře. Kapitalismus se ukazuje být nejlepší ekonomickou formou, ale je nutné přidat etické hledisko, tak aby trh nebyl brán za účel, ale za prostředek k dosažení projektu *ciudadanía económica* (ekonomické občanství). V této koncepci podniky přijímají společenskou odpovědnost, upevňují solidaritu podniku, pocit sounáležitosti a dávají svobodu jedincům k nalézání morálních minim. Podle Adély Cortina se tento model nejvíce přibližuje konceptu *empresa ciudadana* (občanský podnik), kdy právě jedinci tvoří společnost jako *ciudadanos económicos*. Nejsou to občané pasivní, ale tvoří část infrastruktury podniku, podílí se na rozhodnutí podniku skrze dialog, jsou tedy aktivními

---

³⁰ CORTINA ORTS, Adela. *Justicia cordial*. 1. vyd. Madrid: Editorial Trotta, 2010. s. 64-71.

³¹ CORTINA, Adela. *Democracia auténtica: economía ética* [online]. Agenda Latinoamericana, 2013 [cit. 7. února 2016]. Dostupné z: <<http://www.servicioskoinonia.org/agenda/archivo/obra.php?ncodigo=799>>.

subjekty zasahujícími do ekonomické činnosti a ne pouze pasivními plniteli nařízení.³² (viz kapitola 2.2)

Nicméně výše zmíněná hlediska občanství by pro nás postrádala smysl, kdyby se nerozpracoval koncept vzájemného uznání mezi občany, kteří uznávají rozdílnosti ostatních (jejich pohlaví, sexuální orientaci, příslušnost k určité komunitě). Adéla Cortina jej nazývá *ciudadanía compleja* (komplexní občanství), jež má za cíl ochránit rozdílnosti, které jsou však legitimní. Není totiž každá odlišnost legitimní a ani tak každý proces k dosažení jejího uznání, jak je tomu v případech terorismu. Vystává zde problém, jak vymezit kritéria pro stanovení jejich legitimacy. S tím souvisí uznání kulturních rozdílností ve společnosti, které si vyžádaly utváření *ciudadanía multicultural* nebo *intercultural* (multikulturní občanství nebo také mezikulturní občanství). Mimo etnocentrické rozdíly obsahuje kulturní diverzita dosti závažný problém v odlišném chápání světa, které sebou přináší rozdílné koncepty spravedlnosti. Právě konsens v ustanovení minim spravedlnosti by měl umožnit sestavit občanskou etiku, která by posléze umožnila občanům komunity budovat společný život.³³ Avšak doposud bychom se pohybovali pouze na poli spekulací, pokud bychom nestanovili konkrétní přístup, jak danou problematiku uchopit.

Adéla Cortina nám proto předkládá svůj návrh jako *liberalismo radical intercultural* (radikální mezikulturní liberalismus), který vychází z multikulturního liberalismu od Willa Kymlicka. Ten uvádí řešení multikulturních problémů jako doplnění individuálních lidských práv o skupinová práva. Nicméně dochází k problému okolo ustanovení limitů skupinových práv. Skupiny nemohou využívat svých práv k interním omezením, což znamená, že nesmí omezovat svobodu svých členů. Taktéž by měla být zajištěna rovnost mezi skupinami i uvnitř skupin.

Z hlediska radikálního multikulturního liberalismu se stejně zachovává autonomie každého člena skupiny a jeho svoboda. Napříč všemi rozdílnými kulturami by měl být jedinec obeznámen se všemi možnostmi, které se mu naskytují. Zároveň má jedinec svrchované právo na výběr vlastního života, tudíž má právo svobodně si z těchto možností vybrat. Tento zdánlivě prostý předpoklad je zdůrazňován především kvůli riziku zneužití práv členů vedoucími skupiny, kteří sledují naplnění vlastního zájmu a ne nejlepšího zájmu

---

³² CRESPO, Miguel Francisko. Lo ético de la ética empresarial [online]. *Revista Venezolana de Gerencia*, 2003, roč. 8, č. 22, s. 307–322. [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <<http://www.redalyc.org/pdf/290/29002207.pdf>>.

³³ CORTINA ORTS, Adela. *Justicia cordial*. 1. vyd. Madrid: Editorial Trotta, 2010. s. 68-70.

pro jednotlivce. Adéla Cortina uvádí jako příklad dohodnuté sňatky, kdy by žena měla mít právo rozhodnout, zda si chce muže navrženého rodinou vzít, nebo se stát nezávislou.³⁴

Dalším požadavkem je mezikulturní dialog, v němž „je důležité respektovat kultury, poněvadž se jedinci v nich identifikují a nemůže se odmítnout a priori bohatství, které by kultura mohla přinést.”³⁵ Nicméně v dialogu by mělo být jasné, jaké hodnoty a zvyky by měly být posíleny a které naopak opomenuty, což opět předesílá otázku po stanovení kritéria na posouzení jejich legitimacy. Měli bychom si uvědomit, že skutečnost je multikulturní. V průběhu dějin se kultury utvářely ve vzájemném dialogu s ostatními, díky čemuž se jedna učila od druhé. To by mělo pokračovat i nadále, neboť dochází k stále bližšímu kontaktu různých kultur, jak na úrovni lokální tak globální. To předkládá další důvod, aby se v běžném životě usilovalo o ucelení v občanství z hlediska mezikulturního dialogu.³⁶

Všechny tyto dimenze poukazují na utvoření kosmopolitního občanství, které by mělo být umožněno díky *reconocimiento cordial* (viz kapitola 3). Nicméně jedná se o dlouhodobý projekt, na kterém je nutné postupně pracovat. Můžeme jej označit za představu ideologie Adély Cortina, která zatím není uskutečněna ve své celistvosti, ale již vidí potřebu formovat tento typ občanství. *Ethica cordis* by nám měla ospravedlnit reálnou možnost jejího uskutečnění, ale nepodává nám normativně danou cestu, jak jej dosáhnout. Pokusím se proto ve třetí kapitole o podání důkazů o reálné možnosti uvažovat o tomto kosmopolitním občanství pomocí ospravedlnění jeho ukotvení v etice *razón cordial*.

---

³⁴ Tamtéž, s. 66-71.

³⁵ Tamtéž, s. 71.

³⁶ Tamtéž, s. 68-71.

2.2 Podnikatelská etika

2.2.1 Pojem podnikatelská etika

Současná podoba oboru obchodní etika neboli *business ethics* vznikla v 70. letech 20. století v USA a poté se postupně rozšířila do Evropy a Latinské Ameriky. Nicméně při jejím přesunu do Evropy dochází k odchylkám v překladu samotného názvu obchodní etika: etika v podnikání, hospodářská etika, etická ekonomie nebo v užším smyslu manažerská etika.³⁷ Na tento fakt upozorňuje i Adéla Cortina, neboť *business ethics* nestačí přeložit jako *la ética de los negocios*, tedy obchodní etika, ale výstižnější je výraz *ética de la empresa*, neboli podnikatelská etika. *Negocio* značí obchod jako činnost a *empresa* znamená podnik, přičemž podnik už není pouze o obchodování, ale zahrnuje v sobě participaci akcionářů, dodavatelů, klientů, veřejnosti, státu, etc.³⁸ Podnik je organizací, jež svou ekonomickou činností ovlivňuje sociální dění a rozvoj. To otevírá prostor pro hlubší zájem o analýzu vztahu etiky a ekonomie, přičemž v našem případě se zaměříme na prokázání výhodnosti zaujetí etického přístupu ve firmách, který jim zajišťuje životaschopnost a konkurenceschopnost na trhu.

2.2.2 Co je to podnikatelská etika?

Podnikatelská etika se řadí mezi disciplíny aplikované etiky, která se věnuje zkoumání etických problémů v obchodním prostředí. Dochází ke spojení oboru etiky s ekonomikou, aby začlenila etické zásady do hospodářské praxe. Čistě z hlediska oboru ekonomie podnik usiluje o maximalizaci zisku, ale v praxi se dostává do střetu s morálkou, jež apeluje na zohlednění lidských práv a také na přijetí odpovědnosti za následky způsobené podnikatelskou činností. Etika by se zde měla zabývat „nalezením a aplikací sdílených hodnot a norem v pluralitní společnosti na osobité prostředí obchodu podle komunitárního modelu.“³⁹

K tomu je zapotřebí, aby podniky utvářely svůj charakter, se kterým se učíme dělat moudrá rozhodnutí a také rozhodnutí morálně spravedlivá s ohledem na lidská práva. Úlohou etiky podnikání je v tomto smyslu nastínění způsobu, jak by měly podniky svůj charakter utvářet. „Je zapotřebí vybudovat stabilní identitu hodnot podniku, které vzbuzují důvěru

---

³⁷ FIALA, Bohumil. *Podnikatelská etika* [online]. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, 2006 [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <http://prednasky.eu/texty/podnikatelska_etika-fiala-2006.pdf>.

³⁸ CORTINA ORTS, Adela. *Ética de la empresa* [online]. Emprendices.co, 2. prosinec 2010 [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <<http://www.emprendices.co/etica-de-la-empresa-por-adela-cortina-orts/>>.

³⁹ CRESPO, Miguel Francisko. Lo ético de la ética empresarial [online]. *Revista Venezolana de Gerencia*, 2003, roč. 8, č. 22, s. 307–322. [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <<http://www.redalyc.org/pdf/290/29002207.pdf>>.

u lidí.”⁴⁰ Právě důvěra je potřebnou hodnotou pro podniky. Jedná se o hodnotu, která se utváří dlouhodobě, ale je pro ně výhodná, protože zvyšuje schopnost přežití firem na trhu. Právě strategickým vytvářením dobrého charakteru si podnik zaručuje nejen životaschopnost dlouhodobě, ale také konkurenceschopnost.

„Zejména přežívají ty organizace, které vytváří uvnitř své struktury pocit sounáležitosti mezi členy a zároveň pocit důvěry ve veřejnosti, že jejich potřeby jsou uspokojeny společností, která hledí do budoucnosti.”⁴¹ Každá organizace či podnik se zodpovídají společnosti. Jejich existence a činy musí být legitimizovány sociálně, aby mohly dále fungovat. Tuto legitimizaci získávají prostřednictvím důvěry, kterou vzbuzuje kapitál sympatie (*capital-simpatía*) mezi občany.⁴² Pokud občané vidí, že jednání organizací je transparentní a čestné, nabývají důvěry a sympatizují s danou firmou. Tento kapitál utváří podniky a instituce, jež přijímají přesvědčení společnosti, která posléze o ně jeví zájem. Nejedná se sice o finanční kapitál, ale přesto je značně užitečný pro firemní kulturu. Nespadá tedy do ekonomického kapitálu, který spočívá v získání materiálního bohatství.

Na druhou stranu již Pierre Bourdieu uvedl, že je možné mluvit o více formách kapitálu (kulturním, symbolickém a sociálním). Uvádí, že aby bylo dosaženo opravdové ekonomické moci, je nezbytné doplnění ekonomického kapitálu o kapitál kulturní a sociální.⁴³ Ty také spočívají na principu akumulace kapitálu, který přináší zisk vlastníkov. Tyto kapitály se nacházejí v nehmotných podobách a nespotebovávají se, ale neustále se posilňují ve společnosti. Toto pojetí by ospravedlňovalo i možnou existenci kumulace kapitálu sympatie. Na druhou stranu jednou nabytý kulturní kapitál již trvale náleží vlastníkov, což neplatí v případě kapitálu sympatie, jelikož jeho základním kamenem je důvěra, která je nestabilní a musí se stále utvrzovat, protože v opačném případě o ni můžeme přijít.

Adela Cortina popisuje mechanismus získávání kapitálu sympatie na pozadí formování identity firemní kultury jako tvůrce, ale nikde již nepopisuje detailně způsob akceptace tohoto kapitálu příjemcem. Dle mého názoru opomíjí rozvinout vztah kulturního a ekonomického kapitálu. „Kulturní kapitál je zvláštní forma získaných předpokladů jedince

---

⁴⁰ CORTINA ORTS, Adela. *Ética de la empresa* [online]. Emprendices.co, 2. prosinec 2010 [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <<http://www.emprendices.co/etica-de-la-empresa-por-adela-cortina-orts/>>.

⁴¹ CORTINA ORTS, Adela. *Ética aplicada y democracia radical*. 3. vyd. Madrid: Editorial Tecnos, 2001. s. 269.

⁴² Tamtéž, s. 269-270.

⁴³ ŠUBRT, Jiří. *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie; sociologické teorie druhé poloviny 20. století*. Praha: ISV nakladatelství, 2001. s. 110.

nebo skupiny k dosažení určitého sociálního statusu, která je vázána na charakter a úroveň enkulturace.”⁴⁴

Kulturní kapitál je získanou kulturní kompetencí, kterou nabýváme jednak vlivem rodiny, ale především prostřednictvím vzdělávacího systému na školách. Ten nám umožňuje dosáhnout osvědčení o naší profesní způsobilosti a také znalosti správných postupů, abychom mohli dosáhnout náležitého postavení ve společnosti. Díky obdržným kompetencím získáváme možnost vyšších materiálních zisků, čímž se kulturní kapitál přeměňuje na ekonomický.⁴⁵ Kulturní kapitál je schopen získat svému vlastníkovu privilegované společenské postavení, z něhož plynou ekonomické i sociální výhody. Nicméně nerovnoměrné rozložení kulturního kapitálu vede zároveň k diferenciaci ve společnosti. Zvyšováním kulturního a sociálního kapitálu zvyšujeme úspěšnost ve společnosti, což je důvod, proč by se na ně nemělo zapomínat ani ve chvíli, kdy chceme hovořit o dosažení skutečné ekonomické moci.

Na druhou stranu musíme uznat, že Adéla Cortina přiznává význam budování sociálního kapitálu, který spočívá v rozšiřování sítě sociálních vztahů, jež slibují užitek. Jedinec by měl usilovat o vytváření a udržování užitečných kontaktů, které nakonec skýtají potenciální zisk ve formě sociálního uznání, což poskytuje symbolický zisk, jakým je prestiž.⁴⁶ Ta v rámci prostředí obchodu dotváří úroveň luxusu poskytované služby, čímž se navyšuje atraktivita pro jedince, který ji vyhledává.

Na rozdíl od zmíněných prvních tří druhů kapitálu, kapitál sympatie je sám o sobě nedostačující a musí být s dalšími úzce svázán. Především kulturní kapitál zcela ovlivňuje formování kapitálu sympatie vzhledem k získaným kulturním kompetencím vnímání společnosti a zařazení se do společenské vrstvy. Na druhou stranu mu nelze upřít doplňkovou funkci, aby bylo možné dosáhnout opravdové ekonomické moci. Spočívá ve snaze podniků naladit se na tzv. na stejnou vlnu s konzumenty, kteří poté díky získané důvěře sympatizují s daným podnikem. Ke vzbuzení tohoto druhu kapitálu slouží metody jako personalizace přístupu k zákazníkům. Podniky svým chováním musí dokázat svůj solidární přístup a brát ohledy na potřeby zákazníků. Nicméně je zde riziko manipulace, kterému se Adéla Cortina snaží vyhnout, protože by tím zároveň byla porušena první zásada *ethica cordis*, která vychází z kategorického imperativu Kanta a zakazuje zacházení s osobami jako prostředky k dosažení

---

⁴⁴ *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. s. 474.

⁴⁵ ŠUBRT, Jiří. *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie; sociologické teorie druhé poloviny 20. století*. Praha: ISV nakladatelství, 2001. s. 110-111.

⁴⁶ *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. s. 475.

cílů (viz kapitola 3. 6). Namísto toho usiluje o vyzdvižení přijetí společenské odpovědnosti firem, což se jeví jako důležité v dnešní době ekonomické nestability.

2.2.3 Podnikatelská etika v kontextu občanské etiky

Naše filozofka definuje podnikatelskou etiku jako „objevení a aplikaci sdílených hodnot a norem pluralitní společností, které zároveň tvoří občanskou etiku, na prostředí podniku. To vyžaduje porozumět jí podle komunitárního modelu, ale vždy protknutého postkonvencionalismem.“⁴⁷ Definice nás odkazuje na spojitost s občanskou etikou, kdy podnikatelská etika není bez občanské etiky možná a naopak. Morální chování tedy ovlivňuje celou společnost, proto pokud budeme mít nemorální organizace, povede to naši společnost taktéž k demoralizaci, čemuž bychom se měli snažit vyhnout.⁴⁸

Jako lidé nutně utváří svůj charakter, tak také činí veškeré organizace a společnosti. Obchodní činnost je činností lidskou a jako taková může být označená za morální, nebo nemorální, ale nikdy ne amorální, tak jako nemůže nikdy být žádná osoba považována za amorální. Podnik či organizace je spojení lidí, kteří mezi sebou utvářejí vazby, jsou to tedy lidské skupiny nutně orientované hodnotami. „V uzavřeném prostředí se řídí normami, ale v otevřeném měnícím se prostředí je třeba se řídit hodnotami“⁴⁹, které se řídí kontextem, ve kterém jsou zasazeny.

Při utváření dobrého charakteru bychom měli usilovat o to být morálně na výši neboli *altos de moral*⁵⁰. V opačném případě se nacházíme "bajo de moral" (morálně níže, pod morálkou), jinými slovy demoralizovaní. Je důležité být morálně na výši, neboť poté nás to podněcuje být kreativní, dělat rozhodnutí a firmy mají tendenci předcházet konkurenci.⁵¹ Vzhledem k tomu, že i podniky mohou být morální, rozlišujeme dva způsoby utváření charakteru.

a) *Podnik demoralizovaný*: Jedná se o firmu, která ignoruje vlastní účel obchodní činnosti. Tímto účelem se myslí produkce pro uspokojování potřeb lidí. Není vstřícná k službám pro lidi a udržuje pouze instrumentální vztahy.

---

⁴⁷ CORTINA ORTS, Adela. *Ética aplicada y democracia radical*. 3. vyd. Madrid: Editorial Tecnos, 2001. s. 281-282.

⁴⁸ Tamtéž, s. 281-282.

⁴⁹ CORTINA, Adela; CONILL, Jesús. *La responsabilidad social de la empresa y la ética empresarial* [online]. Educsalud.cl [cit. 18. ledna 2016].

Dostupné z:

<http://www.rlillo.educsalud.cl/Capac_Etica_BecadosAPS/Etica%20Organizaciones/Cortina_A.Responsabilidad_social_de_la_empresa.pdf>.

⁵⁰ Tento koncept a pojmy přejímá A. Cortina od José Ortegy y Gasset.

⁵¹ CORTINA ORTS, Adela. *Ética de la empresa* [online]. Emprendices.co, 2. prosince 2010 [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <<http://www.emprendices.co/etica-de-la-empresa-por-adela-cortina-orts/>>.

b) *Podnik "altos de moral"*: V tomto případě hovoříme o firmě, která sdílí společný projekt, snaží se porozumět mezilidským vztahům, upevňuje důvěru, a vyznává komunikativní a kooperativní rámec.⁵²

Další pochopení morálky v rámci obchodní etiky je prostřednictvím *kalkulujícího rozumu*⁵³, který nám vytváří prostředky, abychom dělali správná rozhodnutí. Důležitými součástmi obchodní etiky je kalkul následků a maximálního zisku. Avšak je nutné dosavadní zmíněné způsoby chápání morálky zasadit do modelu komunitarismu, který musí být na úrovni postkonvencionalismu.

Teorie komunitarismu je zde chápána jako ideální východisko pro řízení ekonomické činnosti, kde navíc členové firmy utváří svou identitu uvnitř skupiny, ve které sdílí společný cíl. Upouštějí od abstraktního individualismu a subjekt se začleňuje do společnosti, kde se pěstuje pocit sounáležitosti ke skupině, sdílené hodnoty, společný úděl. V zájmu je obecné blaho. V této společnosti se rozvíjí i patřičné ctnosti a zdatnosti (*arethé*), aby bylo možné dosáhnout společného stanoveného cíle.⁵⁴ Tyto prvky utvářejí firemní kulturu, ve které je přikládána velká důležitost kooperativnímu jednání.

Dále Adéla Cortina podotýká, že „občanská etika na úrovni získané v demokratické pluralitní společnosti se nespokojí pouze s kalkulující racionalitou ani s komunitární, jelikož počítá s deontologickým universalistickým rámcem, kde žádná činnost nemůže být odmítnuta, jinak by se přičila mravnosti – a to charakterizujeme jako komunikativní rámec. V něm zohledňujeme lidská práva, na jejichž úrovni je každý člověk platným mluvčím pro obchodní etiku.“⁵⁵ Do tohoto rámce musí být zohledněni jako platní mluvčí nejen členové podniku a organizací, ale i spotřebitelé a veškeré zainteresované skupiny (stakeholders).

2.2.4 Hodnoty postaylorismu

V souvislosti s utvářením podnikatelské etiky je nutný přechod od koncepce taylorismu⁵⁶ k modelu postaylorismu. Ve starém konceptu taylorismu nacházíme rozpracován vědecký přístup řízení tzv. vědecký management, v němž dochází k instrumentalizaci člověka a opomíjení mezilidských vztahů. Lidé se stávají součástí mechanického stroje vedeného

---

⁵² CORTINA ORTS, Adela. *Ética aplicada y democracia radical*. 3. vyd. Madrid: Editorial Tecnos, 2001. s. 280-281.

⁵³ Odkaz na teorii J. Browna

⁵⁴ CORTINA ORTS, Adela. *Ética aplicada y democracia radical*. 3. vyd. Madrid: Editorial Tecnos, 2001. s. 271-281.

⁵⁵ Tamtéž, s. 281.

⁵⁶ Taylorismus je označení pro období managementu a sociologie řízení na přelomu 19. a 20. století, podle F. W. Taylora, který pojednal o řízení lidských zdrojů ve svém díle *The Principles of Scientific Management*.

pod přísnou kontrolou formálních pravidel, který usiluje o maximální efektivnost, aby dosáhl maximalizaci materiálního zisku.

Nicméně Adéla Cortina se staví do opozice k tomuto přístupu mechanizace člověka. „Nevěřím, že tento svět instrumentálních vztahů, kde řízení lidských zdrojů nemůže být chápáno jinak než manipulace, se zdá více atraktivní než vesmír, ve kterém vnitřní a vnější obchodní vztahy jsou založeny na myšlence, že lidé jsou platnými mluvčími (interlocutores válidos) a že vlastní obchodní činnost je kooperativním úkolem, kterému náleží tvořivost, představivost, péče.“⁵⁷ Pokud firma chce být ekonomicky úspěšná, nestačí pouze mechanicky rozdělovat úkoly a přijímat novou pracovní sílu, ale je zapotřebí upevňovat kooperativní vztahy a vést k tvořivosti.

Management je definován jako inovační proces, kde dochází k uplatňování změn v řízení objektu, aby se zlepšily výsledky nebo aby se minimálně udržela stávající úroveň.⁵⁸ V souvislosti s přijetím představ postaylorismu utváříme model podniku třetího typu (*la empresa de tercer tipo*), kde je uplatňován participativní management. Takovéto řízení usiluje o podněcování iniciativy každého z členů, snaží se tedy o zesílení kreativních prostředků spolupracovníků, zvýšit kvalitu života v práci a zejména nahradit princip poslušnosti za princip odpovědnosti.

V takovém typu firmy se zaměřuje byrokratický nátlak za sdílené ideály, což znamená apelovat na participaci všech pracovníků v projektu firmy a objasnění společných hodnot. Jde o posílení společné dynamiky a ne pouze o individuální mobilizaci. Je zde přijímán kolektivní cíl. Není dostačující provádět pouze technické a vnitřní změny ve firmě, ale také je nevyhnutelná změna v chápání jedince ve vztahu k sobě samému a ke skupině. Firma by měla usilovat o formování kreativních pracovníků, kteří jsou schopni adaptace a komunikace.⁵⁹

Participativní management nám předesílá nové uchopení racionality managementu, jehož mechanismy jsou: autorita, která podněcuje pracovníky (autoridad de animación) namísto disciplinární autority (autoridad disciplinaria), zvýšení odpovědnosti, přenesení pravomocí a odmítnutí byrokracie, dialogický postoj a neustálé formování zaměstnanců.⁶⁰

---

⁵⁷ CORTINA ORTS, Adela. *Ética aplicada y democracia radical*. 3. vyd. Madrid: Editorial Tecnos, 2001. s. 275.

⁵⁸ BLÁHA, Jiří; DYTRT, Zdeněk. *Manažerská etika*. 1. vyd. Praha: Management Press, 2003. s. 95.

⁵⁹ CORTINA ORTS, Adela. *Ética aplicada y democracia radical*. 3. vyd. Madrid: Editorial Tecnos, 2001. s. 275.

⁶⁰ Tamtéž, s. 276.

Pokud si firma přeje přežít na trhu, měla by mezi své zájmy zařadit tuto schopnost kreativity neboli schopnost inovovat, která by měla být jejím pravým účelem.⁶¹ Jinými slovy řečeno, účelem obchodní činnosti by měla být sama tvořivá činnost a dosažení zisku by měl být pouze prostředek. I když bychom mohli namítnout, že je to právě vidina dosažení zisku, která dává podnět lidem začít podnikat. Na druhou stranu však svrchovaným účelem je sloužit spotřebitelům, který obchodní činnost legitimuje a dává jí smysl, což je skutečnost, na kterou by podniky neměly zapomínat.⁶² Firmy by si proto měly uvědomit tento vztah a nutnost jeho pěstování. Účelem ekonomické činnosti a podnikové činnosti jsou lidé, a tak jim musí sloužit, nesmí proto dojít k jejich využívání jako prostředků k dosažení nějakého cíle (viz 1. princip ethica cordis, kapitola 3.6).

V této souvislosti bychom mohli navázat na teorii Marxe, který tvrdil, že odmítnutí vidiny pouhého maximalizování zisku a zabránění instrumentalizace vztahů je možné až po pádu ekonomického systému kapitalismu a nastolení beztřídní společnosti. Podle něj kapitalismus zapřičiňuje odosobnění vztahů mezi lidmi, kteří jsou bráni stále více jako stroje. Dochází k odcizení člověka při uplatnění jeho tvořivé schopnosti, kdy hodnotu dostává ona věc.⁶³ Problém spočívá v soukromém vlastnictví, kdy již při výrobě se stává výrobek soukromým vlastnictvím někoho jiného. Pro člověka se tímto stává vlastní práce pouhým prostředkem k uspokojení potřeb. Navíc dochází k tomu, že lidé jsou nuceni na trhu nabízet vlastní pracovní sílu jako zboží, tedy sami sebe, což je zásadně kritizováno. Člověk se vzdává své hodnoty na trhu a tím nabízí svou nadhodnotu.⁶⁴ Dochází k novodobému zotročování člověka člověkem a jeho následném vykořisťování. Tento faktor komentuje i Adéla Cortina, kdy uvádí, že člověk disponuje lidskou důstojností, jež má hodnotu a nikoli cenu, tudíž nemůže být směnitelná.

Podle Marxe se vlivem zmíněných skutečností lidé čím dál více navzájem odcizují a uzavírají se, až již nemají vztah k celku a dochází k jejich odcizení od společnosti. Poté podle něj nutně dojde k revoluci, která povede k beztřídní společnosti. Až v utvoření takového společenství je pro Marxe práce brána jako samoučel, který naplňuje rozvoj lidské síly. „Rozvoj lidské síly platí jako samoučel. V tom prostoru svobody může komunistický člověk volně disponovat vším, co a jak vytváří v zájmu společnosti. Dochází k sebeuskutečnění

---

⁶¹ Tamtéž

⁶² CORTINA ORTS, Adela. *Ética aplicada y democracia radical*. 3. vyd. Madrid: Editorial Tecnos, 2001. s. 284.

⁶³ CORETH, Emerich, EHLEN, Peter a SCHMIDT, Josef. *Filosofie 19. století*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. s. 166.

⁶⁴ POPKIN, H. Richard, STROLL, Avrum. *Filozofie pro každého*. Praha: Ivo Železný, 2005. s. 120-121.

člověka v práci.”⁶⁵ Dochází k zespolečnění individua, člověk je brán jako tvořivá bytost, která má možnost již svobodného a progresivního rozvoje. V komunistickém režimu by měl mít člověk opět možnost těšit se ze svých výrobků.⁶⁶

Adéla Cortina vidí marxistický model jako ideologickou utopii, v níž sympatizuje s ideály socialismu, ale v praxi to neznamená, že tato ideologie by měla být zakomponována do společnosti, kde zájmy jednotlivce se budou shodovat se zájmy všech.⁶⁷ V marxistické teorii by měly být stanoveny objektivní zájmy podle většiny, kterou představují proletáři. Nicméně pokud pouze jedna skupina bude rozhodovat o těchto zájmech, které by měly příslušet celému lidskému druhu, hrozí riziko dogmatismu. Adéla Cortina vidí vhodnější řešení v nazírání na tento problém z hlediska dialogické etiky, tedy *ethica cordis*, kdy uvažujeme o subjektech jako o platných mluvčích. Díky metodě dialogické etiky je udržena lidská svoboda, která dává člověku možnost dělat rozhodnutí skrze konsens, který se věnuje univerzálním zájmům. Dále musíme přijmout kategorický imperativ, s čímž souhlasí s Marxem, že by se měly svrhnout veškeré vztahy, které by člověka zotročovaly.⁶⁸

Rozpor mezi oběma mysliteli spočívá v Marxově radikálním odsouzení kapitalismu. Naproti tomu Adéla Cortina nezaujímá toto negativní stanovisko. Sice neoznačuje za nejideálnější typ ekonomického systému kapitalismus, ale stále za doposud nejvhodnější. Důvod jeho životaschopnosti, i přes nesporná negativa, můžeme spatřovat v jeho způsobilosti adaptability díky tvůrčí schopnosti překonat neshody ve vztahu mezi zaměstnanci a zaměstnavatelem.⁶⁹ Tyto inovace musí přitom vycházet z vnitřní struktury firmy. Jde o otevřený přístup, který přijímá změny na zlepšení pracovních a životních podmínek zaměstnanců, za tímto účelem vznikají odborové organizace. V rámci fungování a vedení firmy proto musí být zohledňovány principy občanské etiky podle Adély Cortina, jež stanovují hranice kapitalismu a zároveň mu zajišťují životaschopnost.

2.2.5 Projekt *empresas excelentes*

Projekt nazvaný *empresas excelentes* pojednává o formování firemní kultury a začlenění občanů jako *ciudadanos económicos*. Cíl firmy již nespočívá pouze v ekonomické efektivnosti a prospěchu, ale také hledí na kvalitu produktů a služeb. Obchodní etika je

---

⁶⁵ CORETH, Emerich, EHLEN, Peter a SCHMIDT, Josef. *Filosofie 19. století*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. s. 171.

⁶⁶ Tamtéž, s. 170.

⁶⁷ CORTINA ORTS, Adela. *Ética mínima: Introducción a la filosofía práctica*. 6. vyd. Madrid: Editorial Tecnos, 2000. s. 27-31.

⁶⁸ Tamtéž

⁶⁹ POPKIN, H. Richard, STROLL, Avrum. *Filosofie pro každého*. Praha: Ivo Železný, 2005. s. 123.

zasazena do rámce občanské etiky v tom smyslu, že již rozšiřuje svůj zájem o všechny, kdo jsou zasaženi obchodní činností (stakeholders), jak v rámci produkce, tak konzumu.⁷⁰ Občané by měli být aktivními činiteli zasahujícími do ekonomického dění a ne pouze pasivními příjemci nařízení.

Definice Adély Cortina: „Empresas excelentes by měly být ty, které bojují za kvalitu, jejich vedení harmonizuje schopnosti skupiny, podnik utváří postupně dobrý charakter a snaží se vytvořit etické klima, ve kterém skupiny vnímají, že na různých úrovních se utvářejí rozhodnutí s ohledem na etické hodnoty. Na pomoc při plnění tohoto úkolu existují docela profilované nástroje, kterými mohou být etické kodexy, monitorovací výbor a audity. Pouze však za předpokladu, že nestaví etický závazek jako závazek právní. Jelikož slovo etické se vždy podrobně zkoumá z přesvědčení, které se nevyřeší vnějšími sankcemi.”⁷¹

2.2.6 Postoj Adély Cortina k přijetí společenské odpovědnosti

Utváření dobré společnosti záleží i na zodpovědném chování všech organizací, institucí a firem. Firmy by měly upustit od sledování pouze svých egoistických zájmů o maximalizaci zisku a přejít k inteligentní strategii, která jim v dlouhodobém horizontu zajistí větší užitek, proto by měly přijmout společenskou odpovědnost.⁷² Toto stanovisko přináší obecné blaho a obohacuje tím celou společnost. Je zapotřebí, aby podniky usilovaly o to být opravdu morální, proto se snaží věnovat pozornost i environmentálním problémům či sociálnímu rozvoji.

Z pohledu této teorie se nebere v úvahu pouze zisk akcionářů, ale jde o soustředění se na uspokojení všech stran. Podniky fungují lépe, pokud berou ohled na zájmy všech, kteří jsou podnikem ovlivněni. Podnik, který je rozumný, dobrovolně přijímá společenskou odpovědnost, jelikož ví, že mu zajistí dobrou pověst, čímž myslíme, že posílí u společnosti hodnotu důvěry skrze své čestné a transparentní jednání. Je tedy jasné, že takto vzniklý dobrý vztah zajistí mnohem více životaschopnosti firmě a zvýší se i zisk akcionářům.⁷³

Nicméně se nesmí jednat o pouhou důmyslnou obchodní strategii, která nemá nic společného s etickým chováním. V takovém případě Adéla Cortina uvádí metaforu, kde rozlišuje, zda se jedná pouze o problém kosmetický nebo etický. Pokud by jakákoliv

---

⁷⁰ GRES, Pablo. Ciudadanía y ética empresarial: análisis crítico y contribuciones para un proyecto de participación económica. *Derecho y Humanidades* [online]. 2012, č. 19, s. 349–371. [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <<http://www.derechoyhumanidades.uchile.cl/index.php/RDH/article/viewFile/25734/27064>>.

⁷¹ CORTINA, Adela. *Las tres edades de la ética empresarial* [online]. Elpais.com, 29. Listopadu 2000 [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <http://elpais.com/diario/2000/11/29/opinion/975452411_850215.html>.

⁷² CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 62.

⁷³ BLÁHA, Jiří; DYTRT, Zdeněk. *Manažerská etika*. 1. vyd. Praha: Management Press, 2003. s. 93-94.

organizace pouze povrchně předstírala etický přístup, jedná se jen o otázku času, kdy spotřebitelé tuto skutečnost odhalí. V opačném případě přináší opravdové přijetí odpovědnosti značné výhody, kdy zlepšuje jejich reputaci. K tomu je zapotřebí utváření příslušného charakteru. Pokud mají dobrý charakter, budou atraktivní pro ostatní.⁷⁴ Nejedná se proto o módu, ale opravdovou společenskou povinnost.

Závěrem bychom mohli konstatovat, že je přímo výnosné pro podniky, aby přijaly morální hodnoty, ale nejen pro podniky, ale i pro veškeré vládní organizace. Podniky usilují o přežití a konkurenceschopnost na trhu. Garanci těchto cílů jim může zajistit právě vybudování hodnoty důvěry ve veřejnosti, odpovědnosti a pocit sounáležitosti mezi svými členy. Prostředkem k dosažení těchto cílů je nalézání sdílených hodnot společností, ustanovení morálních norem na základě konsensu v dialogu mezi *stakeholders* i akcionáři. Jednání podniků by mělo dále uznávat důstojnost člověka a brát ohled na jeho svobodu a základní lidská práva. Podnik by měl usilovat o to, aby jeho jednání bylo čestné a transparentní vůči všem stranám. Za takovýchto podmínek je přímo rentabilní pro firmy i organizace přijetí etického hlediska.

---

⁷⁴ CORTINA ORTS, Adela. *Ética de la empresa* [online]. Emprendices.co, 2. prosince 2010 [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <<http://www.emprendices.co/etica-de-la-empresa-por-adela-cortina-orts>>.

3 ETHICA CORDIS

3.1 Od minimální etiky k ethica cordis

V roce 1986 Adéla Cortina publikuje knihu *Ética mínima: Introducción a la filosofía práctica*, kde přináší vlastní reflexi morálky. Snaží se o nalezení etických minim, které by umožnily fundaci morálky v pluralitních společnostech.⁷⁵

Postupně během dvaceti let rozpracovává tento nastíněný projekt, v němž usiluje o zdůraznění neodvratitelné provázanosti mezi etickými maximy a minimy. Minima přitom označují opravdové minimální morální požadavky, které jsou společně různým morálním kodexům a nemohou být nikým odmítnuty. Neboť pokud bychom klesli pod ně, již bychom se octli na poli nehumánnosti.⁷⁶ To by znamenalo popřít vlastní lidskou důstojnost, z níž plyne svrchovaný zákon lidství, který nás činí tím, kým jsme. Je proto nepřijatelné jejich odmítnutí.

Tato minima nemohou vycházet z jednoho konkrétního návrhu na dobrý život, tudíž z žádné náboženské ani světské morálky, které představují etické maximy, neboť by nás vedly k morálnímu monismu. Při utváření sdíleného etického kapitálu musíme proto překročit hranice subjektivity a přejít k intersubjektivitě, aby bylo možné uchýlit se k dialogu, ve kterém budeme schopni předložit své etické maximy, které však následně musí být vsazeny do rámce spravedlnosti.⁷⁷

Z tohoto důvodu se obracíme na etický proceduralismus, který nám předkládá racionální postupy, jak dojít k rozhodnutí o tom, co je spravedlivé nebo nespravedlivé, nebo zda daná norma je správná. Navíc napomáhá dosáhnout konsensu, jenž myslí na všeobecný zájem. Nemyslíme ale proceduralismus z hlediska utilitarismu, který kvůli kalkulaci největšího dobra pro co nejvíce lidí nutně vyloučí vždy některé jedince. Je potřebné proceduralismus posunout na dialogickou rovinu, v níž je umožněno počítat se všemi bytostmi obdařenými schopností komunikovat jako s platnými mluvčími, a to bez výjimky.⁷⁸

Nicméně ani dialogický proceduralismus neshledává Adéla Cortina zcela vyhovujícím, protože nezohledňuje v konečném důsledku implicitní stránku nacházející se v teorii diskursivní etiky. Rozvíjí proto koncepci komunikativního pouta mezi jedinci, ne však

---

⁷⁵ SÁNCHEZ-GEY VENEGAS, Juana. Valoración crítica del pensamiento de Adela Cortina. In: CABALLERO BONO, José Luis (ed.). *Ocho filósofos españoles contemporáneos*. 1. vyd. Madrid: Diálogo filosófico, 2008. s. 368-369.

⁷⁶ Tamtéž, s. 378.

⁷⁷ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 10-19.

⁷⁸ CORTINA: *Ethica cordis...*, s. 113-114.

pouze z hlediska procedurálního, ale odkrývá skryté základy ukotvení tohoto pouta, které dávají vznik konceptu *ethica cordis* (etika srdce). Tuto teorii komplexně předkládá a objasňuje v roce 2007 v knize *Ética de la razón cordial. Educar en la Ciudadanía en el Siglo XXI*. Jedná se o přechod z teoreticky ustanovených základů etiky, přičemž vychází z Kantovy etiky přes dialogickou etiku k etice *razón cordial* (důvod srdce).⁷⁹

3.2 Pojem razón cordial

Ve svých dílech Adéla Cortina užívá dosti osobitých vyjadřovacích prostředků, což nás často zavádí k problémům uchopení užívaných pojmů a jejich adekvátnímu převedení do českého jazyka. Není výjimkou ani pojem *la razón cordial*, u něhož s odkazem na B. Pacala budeme využívat český překlad *důvod srdce*. Nicméně samotné slovo *razón* (z lat. *ratio*) je však obdobně jako ve francouzštině *raison* zavádějící, neboť „znamená jednak *rozvažování, rozum, a jednak důvod*.”⁸⁰ V souvislosti s B. Pascalem se shoduje Adéla Cortina, že je nedostačující poznávat pravdy pouze rozumem, ale je nutné je poznávat i skrze srdce, latinsky *cordis*. Pascal přímo uvádí ve svém spise *Pensées*: „Srdce má své důvody, o kterých rozum vůbec neví [...]”⁸¹ Toto poznávání nazývá intuitivním nebo také pocitováním. To umožňuje uchopit nejen první principy (prostor, čas, pohyb, počet), ale také vše, co přesahuje pouhou racionalitu.⁸² Obhajuje touto cestou křesťanství a apeluje na víru, která je vlastní lidské vůli. Avšak ta může být zakotvena pouze skrze srdce. Uvádí, že Boha cítí srdce a nikoli rozum.⁸³

Tato souvislost s B. Pascalem je uvedena explicitně v knize *Ética de la razón cordial. Educar en la ciudadanía en el siglo XXI*. Nicméně v pozměněném kontextu, kdy Adéla Cortina poukazuje na fakt, že dle jejího názoru nepoznáváme jen pravdy skrze důvody srdce, ale také spravedlnost. Právě spravedlnost a soucit jsou hlavními pilíři, na kterých staví své filozofické bádání. Podle mého názoru lze konstatovat, že tato filozofka upouští od původního náboženského podtextu, který byl nedílnou součástí ve filozofii B. Pascala. Neboť on se snažil předeslat možnosti uchopení víry v Boha. Avšak je pravdou, že v knize *Ética mínima: Introducción a la filosofía práctica* se ještě dosti zabývá vztahem náboženství

---

⁷⁹SÁNCHEZ PACHÓN, Javier. *La razón cordial y la fundamentación ética; Un estudio sobre la obra de Adela Cortina*. La Rioja, 2014. Disertační práce. Universidad de la Rioja. Facultad de Letras y de la Educación. s. 4-5.

⁸⁰CORETH, Emerich; SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. s. 77.

⁸¹BLAISE, Pascal. *Myšlenky*. 2. Vydání. Praha: Mladá fronta, 2000. s. 22.

⁸²CORETH, Emerich; SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. s. 77.

⁸³BLAISE, Pascal. *Myšlenky*. 2. Vydání. Praha: Mladá fronta, 2000. s. 22.

a etiky, přičemž využívá zjevení jako důkazu přítomnosti Boha ve světě, který nám připomíná absolutní hodnotu lidské důstojnosti. Od vztahu Boha a člověka poté odvozuje, že osoba je otevřená k intersubjektivní a transcendentní skutečnosti.⁸⁴

3.3 Koncepce *ethica cordis*

V *ethica cordis* (etika srdce) neboli *la ética de la razón cordial* (etika důvodu srdce) se poukazuje na důležitost komunikativního jednání mezi jedinci, přičemž se jedná o teorii vycházející z diskursivní etiky (J. Habermas, K.-O. Apel) a proceduralismu, kde je přikládána důležitost nejen pouze oblasti racionální, ale také oblasti citu. Mimo tyto vlivy přejímá transcendentální metodu z Kantovy etiky a navazuje na Hegelovo pojetí vzájemného uznání.

Adéla Cortina při rozpracování *ethica cordis* postupuje od teoretického vědění, které se zabývá hledáním pravdy, k praktickému vědění, jež staví svůj zájem na hledání spravedlnosti. Je nedostačující myslet si, že co je dobré, je spravedlivé a naopak. Pojetí dobra je subjektivní, zatímco pojetí spravedlnosti musí být ustanoveno intersubjektivně, aby bylo umožněno soužití ve společnosti a zároveň legitimizace činností v oblastech ekonomických, politických, filozofických, vědeckých, etc. Rámec spravedlnosti proto musí být dán racionálně, aby plnil funkci univerzálně platné normy.⁸⁵ Spravedlnost přitom chápeme ve smyslu morální povinnosti, jež vyplývá ze vzájemného uznání, které vychází ze schopnosti mít soucit. Jedná se o teorii, která má tvořit základ pro vypracování opravdové občanské etiky v pluralitní společnosti.

Z tohoto důvodu se filozofka zabývá procedurální teorií spravedlnosti, jež je v mnohém podložena teorií spravedlnosti od Johna Rawlse. Adéla Cortina ve svém příspěvku syntetizuje nauky mnoha filozofů, přičemž se pokusím v této části práce vyzdvihnout hlavní rysy její teorie a především objasnění hlavního přínosu rozšíření diskursivní etiky o její tzv. *versión cálida*, která by měla brát v úvahu pocity a hodnoty.

Nestačí předložení racionálních argumentů, ale je nutné brát v úvahu i důvody srdce, jak uvádí i B. Pascal. Adéla Cortina doplňuje proto diskursivní etiku o etiku hodnot a ctností, čímž se snaží překonat čistý etický proceduralismus. Naskytá se otázka, jakým způsobem toho chce dosáhnout, aby se stále zachovala racionálnost diskurzu, ale přitom nově uchopila racionalitu v návaznosti na tradici Frankfurtské školy, do které vsazuje morální cítění, hlavně

---

⁸⁴ SÁNCHEZ-GEY VENEGAS, Juana. Valoración crítica del pensamiento de Adela Cortina. In CABALLERO BONO, José Luis (ed.). *Ocho filósofos españoles contemporáneos*. 1. vyd. Madrid: Diálogo filosófico, 2008. s. 369.

⁸⁵ CORTINA ORTS, Adela. *Justicia cordial*. 1. vyd. Madrid: Editorial Trotta, 2010. s. 11-12.

soucit (compasión).⁸⁶ Ráda bych uvedla, jak zdůvodňuje toto doplnění a následující vliv na rozšíření nauky občanské etiky, neboť je nutné si pokládat otázku po morální normativnosti, abychom byli schopní uchopit morální rozsah našich povinností v běžném životě. To by však nemělo zahrnovat pouze lidský svět, ale i svět zvířat a okolí. Podle mé interpretace Adély Cortina je zároveň nutné brát morální povinnosti osob jako příslušející i občanům, kteří by se měli aktivně podílet na rozhodování dění ve světě a utváření nadnárodní etiky, jež by tím vytvořila místo pro přijetí stále rostoucího multikulturalismu a dopady globalizace, resp. kosmopolitního občanství.

3.4 Východiska *ethica cordis*

3.4.1 Etika Immanuela Kanta

Ve svém filozofickém bádání se Immanuel Kant zabývá zkoumáním *čistého rozumu* a *praktického rozumu*. V rámci praktického rozumu se zaměřuje na mravní jednání a u čistého rozumu na teorii poznání vzhledem k jeho transcendentální filozofii. Adéla Cortina se zajímá o praktický rozum, ale stále přitom neopomíná úlohu čistého rozumu, v čemž sympatizuje s Kantem.

Kant usiloval o racionalizaci etiky, učinil tímto radikální obrat od etiky hodnot Aristotela k formální etice. Navíc odkazuje na lidskou důstojnost, která zobrazuje člověka jako osobu mající absolutní hodnotu, člověk je účelem sám o sobě. Adéla Cortina zde navazuje na jeho rozpracování teleologie, ze které sama vychází. Osoba je taktéž brána jako subjekt mající práva. Odtud bere východisko pro fundaci morálních norem na základě univerzalizace.⁸⁷

Podle Kanta mají být mravní zákony všeobecné, tudíž pro všechny lidi závazné, v tomto smyslu jsou nepodmíněné a dané a priori. „Mravní jednání a povinnost musí být chápány pomocí autonomního zdůvodnění sebe sama, prostřednictvím vlastního zákonodárství čistého rozumu.“⁸⁸

Obecně Kant dělí morálku na autonomní a heteronomní. Heteronomní morálka je dána člověku společností zvenčí a je založena na tradici. Naopak autonomní morálka je založena na schopnosti rozumu utvářet vlastní zákony. Člověk si utváří vlastní rozumové principy,

---

⁸⁶ SÁNCHEZ PACHÓN, Javier. *La razón cordial y la fundamentación ética. Un estudio sobre la obra de Adela Cortina*. La Rioja, 2014. Disertační práce. Universidad de la Rioja. Facultad de Letras y de la Educación. s. 3.

⁸⁷ Tamtéž, s. 11-13.

⁸⁸ CORETH, Emerich; SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. s. 218.

podle kterých se zavazuje jednat. Autonomie člověka umožňuje dávat si mravní zákony, čímž se stává člověk svým vlastním zákonodárcem.

U Kanta je kritériem mravnosti člověka dobrá vůle, která činí mravní rozhodnutí s přihlédnutím k rozumu. Rozum nám předkládá mravní zákony, jejichž plnění pokládáme za povinnost. Mravní jednání je tedy jednáním z povinnosti. Navíc tendence uchopit mravnost zcela racionálně přivedla Kanta k zdůraznění procesu dělání rozhodnutí jako mravního samo o sobě bez ohledu na důsledky činnosti. Je proto označován za představitele deontologické etiky. Kritériem mravnosti není ani obsah jednání, ani jeho důsledky, ale především jeho forma.⁸⁹ Diskursivní etika později uchopila Kantovu dobrou vůli jako predispozici k dialogu. Pro Adélu Cortina poté překonání Kantovy etiky spočívá ve vnitřní přeměně Kantova formalismu.

Základy pro rozumné jednání Kant ustanovuje skrze maximy, což jsou osobní morální pravidla závazná pro jednotlivce, resp. subjektivní zásady. Naproti tomu uvádí imperativy, které jsou obecnými morálními pravidly. Ty mohou být hypotetické či kategorické. Hypotetické spočívají na principu implikace, a proto jsou podmíněné. Na druhou stranu v případě kategorického imperativu je tomu naopak, protože platí nutně nepodmíněně pro každou rozumovou bytost za všech okolností.⁹⁰ Jedná se o postulát praktického rozumu, který formuluje několikrát odlišným způsobem, přičemž dvakrát v odlišné rovině ve svých dílech.

Za prvé v *Kritice praktického rozumu*: „Jednej tak, aby maxima tvé vůle mohla vždy zároveň platit jako princip všeobecného zákonodárství.”⁹¹ Zde je vznesen požadavek na člověka, aby jednal pouze podle principu jednání, který lze zevšeobecnit. Jinými slovy řečeno, aby mohl platit jako imperativ a ne pouze jako maxima.

Druhé znění kategorického imperativu formuluje ve spise *Základy metafyziky mravů* takto: „Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.”⁹² Člověk by měl k ostatním přistupovat jako k rozumným bytostem, jež jsou samy o osobě účelem, a nikdy jako k pouhým prostředkům k dosažení nějakého cíle.

---

⁸⁹ MCGREAL, Ian Philip. *Velké postavy západního myšlení: slovník myslitelů*. 2. vydání. Praha: Prostor, 1999. s. 344.

⁹⁰ Tamtéž, s. 344-345.

⁹¹ KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1996. s. 50.

⁹² KANT, Immanuel, BARABAS, Marina a KOUBA, Pavel (eds.). *Základy metafyziky mravů*. 3. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2014. s. 48.

Lidská vůle podléhá kategorickému imperativu, ale neznamená to, že vždy dodržuje jeho zásady. Lidská vůle je totiž chápána jako svobodná vůle disponující autonomií. Autonomie lidské vůle je základem lidské důstojnosti, jež odlišuje člověka od věcí, proto nesmíme ani s lidmi nikdy zacházet jako s věcmi.⁹³ Vzhledem k lidské důstojnosti mluvíme o „lidství“, které je definováno mravní svobodou, jež je základem rovnosti lidí.

Kant z této podoby kategorického imperativu rozpravoval teorii společnosti, v níž každý jedinec podřizuje své jednání tomuto imperativu. Tuto společnost nazývá *říše účelů*⁹⁴. Jedná se o ideální typ státu či společnosti, ve které rozumné bytosti jednájí takovým způsobem, aby nevyužívaly nikoho a nikým ani nemanipulovaly. Vzájemně se k sobě chovají jako k účelům a ne pouze jako k prostředkům. Jedná se o jakousi utopii, jelikož ve skutečnosti se lidé neřídí pouze svým rozumem, ale i náklonostmi. Nicméně diskursivní etika se pokusila o přeměnu této koncepce na reálnou z hlediska dialogu.⁹⁵

3.4.2 Diskursivní etika

Zakladatelé diskursivní etiky jsou němečtí filozofové Jürgen Habermas a Karl-Otto Apel. Tato teorie vychází z chápání člověka jako rozumové bytosti, jež oplývá komunikativní kompetencí a schopností argumentace. Právě na základě racionální argumentace ztvárňují pragmatickou dimenzi jazyka. Diskursivní etika je typem procedurální teorie, která usiluje o rekonstrukci deontologické etiky Kanta. Oba filozofové se snaží potvrdit možnost racionálního zdůvodnění morálních norem a jejich následné uplatnění v praxi. Snaží se o to na základě konceptu komunikace a komunikativního jednání, které slouží jako specifický nástroj k objevení těchto norem.⁹⁶

Kantův formalismus se proto přeměňuje na proceduralismus, který chápe racionalitu jako dialogickou a intersubjektivní. Úkolem etiky není určit, jaká je morální norma, ale spočívá v odhalení procesů, které nám pomohou určit, kdy je norma správná. To však nemůže být odhaleno rozumem, jenž je uzavřený do sebe, ale pouze skrze dialog s ostatními.⁹⁷

---

⁹³ MCGREAL, Ian Philip. *Velké postavy západního myšlení: slovník myslitelů*. 2. vydání. Praha: Prostor, 1999. s. 345.

⁹⁴ CORETH, Emerich; SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. s. 223.

⁹⁵ SÁNCHEZ PACHÓN, Javier. *La razón cordial y la fundamentación ética. Un estudio sobre la obra de Adela Cortina*. La Rioja, 2014. Disertační práce. Universidad de la Rioja. Facultad de Letras y de la Educación. s. 27.

⁹⁶ MACHALOVÁ, Tatiana. *Tradice a perspektivy racionalistického právního myšlení*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 166-167.

⁹⁷ SÁNCHEZ PACHÓN, Javier. *La razón cordial y la fundamentación ética. Un estudio sobre la obra de Adela Cortina*. La Rioja, 2014. Disertační práce. Universidad de la Rioja. Facultad de Letras y de la Educación. s. 54.

Obecně diskursivní etika vzešla ze zájmu obou filozofů o analýzu problémů ve společnosti. Usilovali o vypracování teorie, která by byla prostředkem k jejich překonání. Habermas se konkrétně zabývá kritickou teorií společnosti, přičemž vychází z tradice frankfurtské školy. Vidí lidi jako oběti manipulace a společenského nátlaku, od kterých by se měli emancipovat a začít sami komunikovat o společenských normách a cílech.⁹⁸ Habermas se domnívá, že příčinou je strategické jednání lidí, kteří jsou podřízeni *instrumentálnímu rozumu*. Řídí se pouze motivy dosažení zisku a odsunují do pozadí hodnotovou stránku, proto se snaží o rekonstrukci tohoto typu rozumu a obrací se na komunikativní charakter racionality. Na tomto základě rozpracoval svou teorii komunikativního jednání, v níž se snaží o uchopení integrace člověka ve společnosti.⁹⁹

V této souvislosti předkládá jazyk a řeč jako médium společenské interakce, které tvoří podmínky pro utváření sociálních vztahů. Užívat jazyk je představeno jako specifická kompetence vlastní člověku. Jedná se o komunikativní kompetenci, která v teorii jazyka je u Habermase označována jako *univerzální pragmatika*.

Komunikativní kompetence je vytvářena spolu s logicko-lingvistickou kompetencí a také performativním postojem, který se dává najevo při užívání jazyka. Jinými slovy z toho vyplývá, že se nejedná pouze o správně sdělené informace, ale i o správně vedenou koordinaci jednání. Habermas poukazuje, že člověk také přijímá univerzální požadavky na platnost komunikativního jednání: srozumitelnost, pravdivost, hodnověrnost a správnost.¹⁰⁰

Přesuňme se nyní od teorie komunikativního jednání k projektu diskursivní etiky. Zásadní je pro ni přechod od subjektivity k intersubjektivitě. Habermas poukazuje na přirozenou schopnost člověka socializovat se a vymezuje jazyk jako médium utvářející společenskou strukturu. Schopnost člověka komunikovat umožňuje Habermasovi zdůvodnit přirozenost intersubjektivity. I když je pro něj důležitý přechod od subjektivity k intersubjektivitě, zároveň stále klade velký důraz na individualizaci jedince v procesu socializace, tedy na jeho sebeurčení a seberealizaci.¹⁰¹ V tomto ohledu se shoduje Habermas s Apelem, který navíc blíže rozpracovává pojetí komunitarismu v porovnání s principy diskursivní etiky.

---

⁹⁸ ŠUBRT, Jiří. *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie; sociologické teorie druhé poloviny 20. století*. Praha: ISV nakladatelství, 2001. s. 94-96.

⁹⁹ MACHALOVÁ, Tatiana. *Tradice a perspektivy racionalistického právního myšlení*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 139-146.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 151-153.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 168.

Dále patří mezi základní principy diskursivní etiky princip univerzalizace, který vychází z prvního znění kategorického imperativu, odvozujeme z něho podmínky na platnost norem. Norma je platná pouze tehdy, pokud je schválena všemi, kterých se týká. Habermas vymezuje pravidla diskurzu v konceptu *ideální řečové situace*, kde usilují účastníci diskurzu v otevřené argumentaci o dosažení konsensu, který však není tvořen nátlakem, ale silou nejlepšího argumentu. V procesu argumentace dochází k přesvědčování účastníků diskurzu pomocí přednesených argumentů, přičemž jejich rozhodnutí musí být svobodné bez vynucení jejich souhlasu.¹⁰²

Dále v rámci *ideální řečové situace* vymezuje Habermas, kdo je chápán jako účastník diskurzu, kromě předpokladu rozumové bytosti schopné racionální argumentace. Jedná se o ideální situaci, kde je symetrické rozdělení šancí. Každý účastník diskurzu má možnost přednést své názory a návrhy, přičemž má možnost realizovat jednotlivé řečové akty: *komunikativní*, tedy klást otázky a odpovědi, *reprezentativní* spočívá v projevení postoje a pocitů mluvčího, *regulativní*, v rámci nich se jedná o uplatnění reciprocit povinnosti, aby byla zachována rovnost šancí.¹⁰³ Za takovýchto podmínek budou účastníci diskurzu bráni jako platní mluvčí.

Obdobou ideální řečové situace Habermase je Apelova koncepce *ideální komunity argumentace*. I když se pojetí diskursivní etiky neliší příliš ve svých principech, v přístupu k racionalitě u Kanta se poněkud rozcházejí. Habermas představuje *univerzální pragmatiku* z Kantova kategorického imperativu, která akcentuje stanovení norem na základě jejich univerzálně platného přijetí. To se jeví jako nedostačující Apelovi a přiklání se k transcendentálně pragmatickému stanovisku, proto je označován za zastávce *transcendentální pragmatiky*.¹⁰⁴ Tato dvě odlišná hlediska ovlivnila jejich formování ideálu komunikativní společnosti.

Apel klade důraz na spoluodpovědnost mezi účastníky diskurzu v rámci dodržování mezi sebou vzájemně uznávaných požadavků a závazků. Každý jedinec podílející se na racionální argumentaci by měl brát ohled na všechny zapojené osoby a měl by si uvědomovat, že kritérium vzájemného uznání tvoří univerzálně platnou normu pro všechny zúčastněné. Jedná se o spoluodpovědnost mezi reálnými i potencionálními účastníky

---

¹⁰² Tamtéž, s. 169-171.

¹⁰³ Tamtéž, s. 222-224.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 142.

v diskurzu, kteří spolu kooperují ve stavu, kde je zachována rovnost a svoboda všech subjektů.¹⁰⁵

Dále Apel poukazuje na Kantův transcendentální subjektivismus zahrnující princip intersubjektivní platnosti porozumění významu a pravidel. Tvrdí, že každý reálný diskurz by měl přejímat ideální podmínky diskurzu, v němž procesem argumentace dochází k přezkoumání nároků na platnost a normativní správnost.¹⁰⁶

Apel vypracoval model své koncepce diskursivní etiky na dvě části. Část A shrnuje konceptuálně teoretická zdůvodnění morálky. Následně v části B se zabývá konkrétní aplikací ustanovené části A do sociální praxe. Adéla Cortina souhlasí s Apelem, že se etika nemůže pouze omezit na teoretické ustanovení morálky, ale měla by taktéž předložit vhodnou cestu, jak mohou být nalezené etické principy aplikovány do běžného sociálního života, například do výchovy, ekonomie nebo politiky.¹⁰⁷

Obě koncepce můžeme shrnout do obecné zásady, že v diskurzu by měly být zajištěny rovné podmínky pro každého a vzájemné uznávání mezi osobami jako platnými mluvčími. Zároveň by tyto požadavky měly být závazné pro každého v diskurzu. Navíc nejdůležitějším předpokladem pro dosažení správné normy je usnesení konsensu prostřednictvím argumentativní řeči, kde každý mluvčí dojde k rozhodnutí na základě síly nejlepšího argumentu. Rozpor mezi koncepcí Apela a Habermase nastává v otázce rozsahu závazků diskursivní etiky. Habermas uvedl svůj princip diskurzu tak, že platné normy jsou platné pouze za předpokladu jejich uznání všemi účastníky diskurzu, kteří rozhodují na základě v něm přednesených racionálních argumentů. Naproti tomu pro Apela základní princip spočívá v tom, že všichni, kdo jsou schopni lingvistické komunikace, by měli být uznáni za platné mluvčí diskurzu, jelikož ve všech svých jednáních jsou možnými účastníky diskurzu. Neboť je zapotřebí zohlednění potřeb všech lidí, které by mohly korespondovat s potřebami všech ostatních v argumentaci, jelikož mohou být posouzeny za pomoci racionální argumentace mezi lidmi navzájem.¹⁰⁸ Nesmí být proto odepřen žádný mluvčí ani žádný příspěvek do racionální argumentace.

---

¹⁰⁵ HAVRÁNKOVÁ IVA. *Jürgen Habermas a teorie komunikativního jednání*. Plzeň, 2004. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta filozofická. s. 53-58.

¹⁰⁶ APEL, K.-O. Záměry anglo-amerického „komunitarismu“ z pohledu diskursivní etiky. In: VELEK, J. *Etika autonomie a authenticity*. Praha: Filosofia, 1997. s. 67-71.

¹⁰⁷ SÁNCHEZ PACHÓN, Javier. *La razón cordial y la fundamentación ética; Un estudio sobre la obra de Adela Cortina*. La Rioja, 2014. Disertační práce. Universidad de la Rioja. Facultad de Letras y de la Educación. s. 9-17.

¹⁰⁸ HAVRÁNKOVÁ IVA. *Jürgen Habermas a teorie komunikativního jednání*. Plzeň, 2004. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta filozofická. s. 54.

Nicméně to zavádí Adélu Cortina k zamyšlení se nad tím, jak postupovat v případech, kdy je nějaká bytost neschopná lingvistické komunikace, jako jsou mentálně postižení nebo zvířata. Tento problém tkví v tom, že bychom sice měli rozvíjet svou komunikativní kompetenci ve světě lidí, ale nezapomínat přitom i na odpovědnost k ostatním bytostem. Proto se předesílá otázka po poutech, které nás spojují a zavazují k morální povinnosti, přičemž při odhalení jejich podstaty bychom měli být schopní ověřit i základy morálky.

3.5 Charakteristika *ethica cordis*

3.5.1 Vnitřní pouta

Adéla Cortina při své analýze společnosti vychází ze vzájemné závislosti osob, institucí, organizací, ale i států na sobě. „Uznání toho, že se navzájem potřebujeme, abychom uskutečnili naše životní plány,[...], představuje známku zralosti, kterou je nutné posílit. Osoby a země, které věří v soběstačnost, neudělaly krok vpřed k dospělosti, ale žijí v dětské nevědomosti.”¹⁰⁹ Je důležité si přiznat, že se navzájem potřebujeme a je pro nás výhodné kooperovat. To je podmět, který nás vede k tázání se po přirozenosti pout, jež nás zavazují jednoho k druhému.

Rozlišujeme dva typy pout. První jsou tzv. ustanovená od nuly, jedná se o dočasná pouta za vidinou dosažení určeného cíle s jedinci, kteří nám k tomu v danou chvíli mohou dopomoci.¹¹⁰ Nejsou stálá a mění se v závislosti na předmětech cíle v daném momentu. Na druhou stranu existují i pouta, která předchází výše uměle uzavřeným. Tato pouta musí být pouze rozpoznána, jelikož nás spojují od přirozenosti a jsou trvalé.

Tato pouta vyplývají z *ligatio*, původem latinské slovo lze chápat ve smyslu jakési *vazby* nebo spojení s ostatními. Z *ligatio* posléze odvozujeme *ob-ligatio*, což bychom měli chápat jako *závazek*. Dále tato souvislost přechází na dnešní podobu *obligación*, což je česky překládané jako *povinnost* (také *závazek*). *Obligación* přitom v sobě zahrnuje odpověď na požadavek, abychom se cítili vázání s ostatními. Jedná se o uznání *pouta*, díky čemuž dostává na významu i *povinnost* k ostatním. Prostřednictvím tohoto rozboru usilujeme o vysvětlení morální povinnosti vůči ostatním, kterou k nim jako lidské bytosti máme, ale i vůči sobě a ostatním bytostem. Odtud chápeme výraz *obligación moral*, tedy morální povinnosti.¹¹¹

---

¹⁰⁹ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 42.

¹¹⁰ Tamtéž

¹¹¹ Tamtéž, s. 42-47.

Vyvstává zde otázka: v jakém typu pouta *ligatio* tkví morální povinnost. Osvětlení této otázky po morální normativnosti by nám mělo umožnit podat zdůvodnění, proč bychom se měli řídit jistými normami a proč bychom měli brát ohled na ostatní a nevylučovat přitom nikoho. Je proto zapotřebí osvětlit pouta, které nás spojují a zavazují k vzájemnému uznání.¹¹²

Podle Adély Cortina je nejlepší cesta k zodpovězení ta, jež navrhuje diskursivní etika. Předeseílá předpoklady argumentace skrze transcendentální reflexi, jež umožňuje objevit existující pouta mezi bytostmi obdařenými komunikativní kompetencí. Díky kritériu překonání subjektivity k intersubjektivitě má kořeny v tématu vzájemného uznání od Hegelovy filozofie. V komunikativním jednání je nutné uzнат účastníky jako platné mluvčí a toto základní uznání se objevuje v poutu *ligatio*, to nás spojuje, a poté *ob-liga* vnitřně a ne vzdáleným přinucením. Právě *vzájemné uznání* (*reconocimiento recíproco*) je chápáno jako předpoklad uznání platných mluvčích v dialogu, odtud se ustanovuje *komunikativní pouto*. Jedná se pro ně o pouto, které se týká všech osob, jež oplývají *komunikativní kompetencí*.¹¹³ Komunikativní pouto nás proto zavazuje k ostatním hledat společně to, co je spravedlivé či nespravedlivé, přičemž se necháváme přesvědčit silou nejlepšího argumentu.

Námitkou Adély Cortina je apelování na sílu nejlepšího argumentu bez přihlídnutí k pocitům. Jelikož by nebylo možné přesvědčit někoho, pokud by ho předtím nepřitahovaly ještě další hodnoty. Byl to však původně John Rawls, kdo si všiml, že diskursivní etika využívá hodnot jako prostředku, které slouží v ideální komunitě řeči a ztrácí tak svou vlastní hodnotu osobě.¹¹⁴ V původní verzi od Apela a Habermase v něm byl příliš kladen důraz na argumentativní sílu, dali do ústraní rozpracování elementů, jež jsou v ní taktéž zahrnuty: charakter, ctnosti, hodnoty, lidská důstojnost, sociální citění, sympatie. „To je cílem *ethica cordis*, rozvinout tyto morální elementy, které polidšťují procedurální etiku.“¹¹⁵

Z tohoto důvodu se jeví Adéle Cortina nedostačující pouze apel na argumentativní způsobilost (*capacidad argumentativa*), neboť diskursivní etika obsahuje více dimenzí. Podle ní musí být proceduralismus doplněn o *razón cordial*, kde jsou obsaženy morální pocity, proto se obrací na způsobilost ocenit hodnoty (*capacidad de estimar*). Soudí, že diskursivní etika nerozvíjí úplný potenciál komunikativního pouta, ale pouze ho redukuje

---

¹¹² CORTINA: *Ethica cordis...*, s. 116.

¹¹³ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 22, 161-162.

¹¹⁴ SÁNCHEZ PACHÓN. Javier. *La razón cordial y la fundamentación ética; Un estudio sobre la obra de Adela Cortina*. La Rioja, 2014. Disertační práce. Universidad de la Rioja. Facultad de Letras y de la Educación. s. 72.

¹¹⁵ SÁNCHEZ-GEY VENEGAS, Juana. Valoración crítica del pensamiento de Adela Cortina. In: CABALLERO BONO, José Luis (ed.). *Ocho filósofos españoles contemporáneos*. 1. vyd. Madrid: Diálogo filosófico, 2008. s. 380.

na logicko diskursivní pouto, i když skýtá svůj původ v důvodech srdce. Komunikace podle ní zahrnuje více dimenzí, které nesmějí být opomenuty, protože by bez nich nebyla úspěšná.¹¹⁶

Z tohoto důvodu výchozí *reconocimiento recíproco* (vzájemné uznání) musí být doplněno o *reconocimiento cordial* (uznání srdcem), které je taktéž poutem *ligatio*, které vyvolává *obligatio* s dalšími osobami a se sebou samým. Jedná se však o uznání, které není pouze logické, ale také soucitné. Soucítění s osobami, které jsou hodnotné a zranitelné a měly by být chráněny. Nejedná se pouze o vzájemné uznání, ale o ocenění hodnotného, které způsobuje povinnost k odpovědnosti. Adéla Cortina usiluje o objevení *reconocimiento cordial* jako zdroje etické povinnosti.¹¹⁷

3.5.2 Sympatie

Základním předpokladem úspěšné komunikace je, aby posluchač porozuměl sdělení, které mu mělo být předáno. Nepopiratelným kritériem je proto srozumitelnost jednak významu slov ve výroku a jednak smyslu výroku toho, co bylo řečeno. Pro pochopení smyslu potřebujeme však předpoklad společného porozumění, v němž nemyslíme pouze na sebe, ale jsme schopni myslet i na ostatní, se kterými jsme otevřeni být ve shodě. Odkazujeme se přitom na sociální citění, které tvoří pozadí opravdové lidské komunikace.¹¹⁸

Sociální citění souvisí se schopností sympatie, kdy klademe důraz na emoční stránku jedince. Pokud se nám stane něco dobrého nebo špatného, jsme schopni sympatizovat s těmi, kterým se stanou špatné věci díky soucítění s nimi. Tyto pocity náleží k lidské přirozenosti, proto dokážeme sdílet stejné společenské pocity, což je umožněno naší emocionální výbavou (*agencia emocional*). Je důležité mít soucit, abychom mohli pochopit trápení jiného a vnímat tak i nespravedlnosti, které se dějí.¹¹⁹ Adéla Cortina připodobňuje emoce k anténám, díky nimž jsme schopni vnímat emoce druhých. „Emoční slepota produkuje emoční analfabetismus, bez kterého je etický život nemožný.“¹²⁰

Nicméně můžeme zde předložit námitku, že není možné na základě sympatie zdůvodnit vzájemné uznání mezi jedinci, protože sympatie je pocitem, který nevyžaduje reciprocitu, tudíž sám o sobě by nemohl zajistit trvalé pouto, z něhož bychom mohli odvodit morální normativnost.

---

¹¹⁶ CORTINA: *Ethica cordis...*, s. 117.

¹¹⁷ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 51-52.

¹¹⁸ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 205-206.

¹¹⁹ Tamtéž s. 84-86.

¹²⁰ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 87.

Na druhou stranu je potřebné, aby mluvčí byli schopni vnímat spravedlnost a nespravedlnost, kterou by měli popřípadě s odporem odmítnout, bez toho by dialog o morálních normách postrádal smysl. Z tohoto důvodu Adéla Cortina apeluje na potřebu zabránění emočního analfabetismu a potřebě naopak pěstovat emoce k pocitu spravedlnosti, abychom utvářeli subjekty schopné vstoupit do dialogu.¹²¹

Pokud tedy připustíme emoce jako faktor pro posuzování morálního rozhodování, znamenalo by to, že bychom se řídili na základě pocitů libosti a nelibosti, tedy nikoliv naším rozumem ani vzájemným uznáním, ale našimi vášněmi. Davide Hume, tvrdil, že pokud se nám něco jeví jako libé, nazýváme to ctností a naopak jestliže nás jisté chování odpuzuje, shledáme to za neřest.¹²² Z tohoto pojetí by vyplývalo, že ctnost spravedlnosti je čistě subjektivní záležitostí. To by však odporovalo požadavku na intersubjektivitu, aby bylo možné projednávat o normě spravedlnosti v dialogu.

Oba případy nás zavádějí k pocitu vyplývajícímu z intimity jedince, který cítí sympatie k ostatním. Pokud však sympatie souvisí se soucitem, na kterém je postavena *ethica cordis*, odkazuje nás na problém subjektivity. Byla by tímto porušena podmínka vzájemnosti o uznání, která je nezbytná pro ustanovení komunikativního pouta, což by ospravedlňovalo, proč diskursivní etika opomíjela vyzdvihnout tuto implicitní stránku.

Námítkou Adély Cortina je fakt, že tato výbava pocitů je nezbytná také pro pochopení toho, čemu Kant říká zákon lidství. I když samotné pocity nestačí k tomu, aby ustanovily morálku, stále nám slouží k pochopení ideálů lidství. Jedním ze znaků lidství je autonomie. V říši účelů u Kanta disponují všechny bytosti autonomií, která je zavazuje k sobě samým a vede k pocitu respektu vlastní důstojnosti. Lidská důstojnost je dána člověku od přirozenosti a nezískává svou hodnotu vzhledem k něčemu, ale je hodnotou o sobě.¹²³ Lidé jsou proto spojeni mezi sebou na základě uznání vlastní důstojnosti, ale je k tomu nutné rozvíjet jejich emocionální výbavu, aby byli schopni toto pouto vnímat a uznat.

3.5.3 Lidská práva

Měli bychom uznávat lidskou důstojnost a pomáhat ostatním dosáhnout jejich cílů, což není nic jiného než uznání lidských práv. K jejich uznání je zapotřebí, abychom byli schopni

---

¹²¹ CORTINA ORTS, Adela. *Justicia cordial*. 1. vyd. Madrid: Editorial Trotta, 2010. s. 19-20.

¹²² MCGREAL, Ian Philip. *Velké postavy západního myšlení: slovník myslitelů*. 2. vyd. Praha: Prostor, 1999. s. 325.

¹²³ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 72-104.

ocenit vnitřní hodnotu, jakou je důstojnost. V opačném případě by zbylo z lidských práv pouze historické přesvědčení, ale lidé by doopravdy neuznávali potřeby jiných lidí.¹²⁴

Podle Adély Cortina díky intersubjektivnímu kritériu etiky diskurzu je možné hovořit o lidských právech jako o dalším předpokladu pro argumentaci. Navíc k nim uvádí, že bychom se měli snažit posílit materiální i kulturní úroveň, která by umožnila zúčastnit se potencionálním mluvčím dialogu v podmínkách, co možná největší symetrie v něm,¹²⁵ jelikož v reálném životě znemožňují dojít k spravedlivým rozhodnutím kulturní a materiální rozdílnosti. Na tento fakt však upozornil již Apel, který tvrdil, že kdo chce opravdu argumentovat *vážně*, musí podřídít normu dialogu tak, aby se co nejvíce blížila symetrii. Tím se odkazujeme na Apelův princip spoluodpovědnosti.

Na druhou stranu tento prvek spoluodpovědnosti a povinnosti posílit způsobilosti všech, jichž se daná norma týká, otevírá cestu pro rozšíření osobních závazků jednotlivce, resp. k posílení způsobilostí mluvčích, kteří utvářejí dialog.¹²⁶ K tomu ovšem nestačí procedurální pohled, ale je nutné doplnění o důvody srdce, což obhajuje snažení Adély Cortina.

3.5.4 Hodnoty o sobě

Jak jsme upozornili výše, diskursivní etika se snaží oddělit mravní normy od hodnot v procesu určování správné normy, proto hodnoty autonomie, solidarity a rovnosti slouží jako prostředky ve funkci umožňující participaci osob v dialogu. Nicméně samotná autonomie by měla být brána jako hodnotná o sobě a ne pro něco. Podle Adély Cortina je znovu potřebné obnovit Kantovskou distinkci hodnotného o sobě a hodnotného pro něco, kde něco může být hodnotné o sobě, ale zároveň i mít hodnoty pro něco, jako je tomu v případě hodnot svobody, rovnosti nebo solidarity.¹²⁷

Morální hodnoty jsou abstraktními skutečnostmi, o kterých předpokládáme, že existují. Pokud však chceme mluvit o nepodmíněných hodnotách jako hodnotách o sobě, musíme nejdříve dokázat, že jsou opravdu reálné a nejsou pouze subjektivním výtvozem naší mysli. Neboť pokud by byly smyšlené, nebylo by možné, aby byly uznávány stejně i ostatními. Z tohoto důvodu přirovnává Adéla Cortina hodnotu ke kvalitě, která nemusí být fyzická, ale stále je reálná. Objevujeme ji v lidech i ve věcech. Můžeme proto vyloučit,

---

¹²⁴ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 134-135.

¹²⁵ CORTINA: *Ethica cordis...*, s. 118.

¹²⁶ Tamtéž, s. 118-120.

¹²⁷ Tamtéž, s. 120-121.

že bychom si ji vymýšleli, ale je stále zapotřebí, aby byla objevena.¹²⁸ Každopádně pokud jsou reálnými, vyvstává otázka, jak je možné, že je všichni nejsou způsobilí ocenit a na základě čeho je vůbec oceňujeme a rozhodujeme se pro ně.

Adéla Cortina hovoří o vlastním dynamismu hodnot, kterým nás hodnoty přitahují nebo odpuzují, tudíž nikdy vůči nim nemůžeme zůstat lhostejní. Poté soudíme, které jsou pozitivní a které negativní. To by mohlo však vnuknout myšlenku, že na nás aktivně působí. Z tohoto důvodu Adéla Cortina uvádí, že „hodnoty jsou vztahové, ale ne vztažné.“¹²⁹ Nejsou proto vztažené k subjektům, ale myslí tím, že hodnoty jsou v takovém vztahu k subjektům, kdy je musí aktivně chtít a umět rozpoznat.

Na druhou stranu se zde opět objevuje hrozba subjektivity v racionálním diskurzu. „Zdá se, že subjektivismus hodnot znemožňuje argumentaci, která vyžaduje intersubjektivitu, tudíž je potřebné vzdálit se od hodnotících soudů a omezit se na normativní.“¹³⁰ Ačkoliv by to byla pravda, stále podle mého názoru můžeme přiznat za platný předpoklad, že přinejmenším musí účastníci diskurzu ocenit hodnotu spravedlnosti, která ho jistým způsobem musí přitahovat. V opačném případě by to znamenalo, že ten, koho nezajímá zjištění, jestli je norma spravedlivá, nebude mít ani zájem vstoupit do procesu argumentace o její ověření.¹³¹

3.5.5 Způsobilost ocenit

V etice *razón cordial* je nezbytná způsobilost ocenit hodnoty, která nás uschopňuje ocenit hodnotu spravedlnosti. Taktéž bez způsobilosti ocenit ostatní mluvčí jako hodnoty o sobě, by se norma spravedlnosti stala irelevantní. Z tohoto důvodu Adéla Cortina dodává, že nestačí nazírat na komunikativní pouto z hlediska logicko-diskursivního, ale je nutné odhalit jeho bohatost. Mělo by být doplněno o složky, které jsme schopni rozpoznat skrze cítění a způsobilost rozpoznat a ocenit hodnoty, s čímž souvisí ohled na lidská práva, ocenění hodnot o sobě, ctnosti a pocit soucítění. Pokud chceme hledat normu spravedlnosti, je nutné nejdříve ji umět ocenit, v opačném případě by postrádal celý diskurz smysl. Měli bychom být způsobilí ocenit pozitivní hodnoty a odmítat negativní, což spadá do způsobilosti je umět ocenit (*capacidad estimar*).¹³²

Každopádně je nutné upozornit, že na rozdíl od komunikativní způsobilosti, která je dána komunikativní kompetencí, schopnost ocenit hodnoty se učíme. Vyvstává proto opět

¹²⁸ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 136-140.

¹²⁹ Tamtéž, s. 137.

¹³⁰ CORTINA: *Ethica cordis...*, s. 121.

¹³¹ Tamtéž, s. 121-122.

¹³² CORTINA ORTS, Adela. *Justicia cordial*. 1. vyd. Madrid: Editorial Trotta, 2010. s. 16-17.

dotaz, jak docílit, abychom získali tuto způsobilost, jež je natolik vlastní lidské bytosti, ale zároveň i cizí, neboť podle Adély Cortina si ji teprve během života musíme osvojit.

Podle jejího názoru způsobilosti ocenit hodnoty nespočívají v jejich ověření, ani zpochybnění, ale v jejich degustaci (*degustar los valores*).¹³³ Měli bychom se naučit, které hodnoty jsou dobré, nebo špatné. Degustaci hodnot přirovnává k degustaci vín. Tak jako se učíme ocenit dobrá vína, tak ochutnáváním dobrých hodnot se učíme ocenit je a rozpoznat. Jedná se o dlouhodobý proces, který za nás provést nikdo jiný nemůže. Toto by měl být sdílený projekt občanskou společností, přičemž je zásadní uvědomit si, že každý má vlohy k tomu, aby se stal výborným degustátorem, a pouze on sám se k tomu může vypracovat.¹³⁴

Z výše uvedeného by vyplývalo, že člověk již má vrozenou schopnost degustovat hodnoty, ale až posléze získá způsobilost je skutečně ocenit. Mělo by se jednat o projekt výchovy k hodnotám v sociálním prostředí. V každém případě by nám chybělo kritérium, jak rozeznat, které z hodnot jsou skutečně dobré, proto je nevyhnutelné paralelně utvářet specifický ethos.

3.5.6 Ethos

K tomu, abychom mohli mít úsudek o tom, co je spravedlivé a nespravedlivé, je také zapotřebí utvářet svůj *ethos*, tedy utvářet svůj vlastní charakter, který bude schopný brát v úvahu všeobecné zájmy. Jedinec by se v tomto smyslu měl v procesu argumentace nechat přesvědčit silou nejlepšího argumentu, který zahrnuje zájmy všech, jež se daná norma týká. Problém spočívá v tom, aby mluvčí měli sklon interpretovat správně, jaké jsou tyto zájmy.¹³⁵ Jsme totiž ovlivněni okolím, výchovou a kulturou a podvědomě můžeme zdůrazňovat různá hlediska a zájmy, o kterých budeme přesvědčeni, že jsou univerzálními zájmy, ale nemusí být pravdou, že splňují toto kritérium.

V rámci utváření *ethos* se odkazujeme na tradici etiky ctností u Aristotela. Utváříme svůj charakter během našeho života na základě zvyku, kdy opakováním našich rozhodnutí získáváme predispozice k určitému jednání (ctnosti a neřesti). Podle Adély Cortina se totéž děje s dialogem. „Je potřebné kultivovat dialogické ctnosti, které se přiklání k tomu, aby mluvčí uznávali univerzální zájmy.”¹³⁶ Na základě toho přejímá od Charlese S. Peirce jeho rozpracování charakteru a přenáší ho na kritérium dialogické praxe. Jedná se o *ethos*, který charakterizuje prostřednictvím *apertura, reconocimiento, compromiso, esperanza*.

¹³³ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 131-132.

¹³⁴ Tamtéž, s. 151-153.

¹³⁵ CORTINA: *Ethica cordis...*, s. 122.

¹³⁶ CORTINA: *Ethica cordis...*, s. 123.

Apertura (otevřenost) nás usměrňuje, abychom byli otevření k racionální kritice, jelikož vlastní přesvědčení mohou být omylné a naše zájmy se nemusí shodovat vždy s těmi všeobecnými. Dále *reconocimiento* (uznání) apeluje na uznání práv na předložení zájmů a argumentů od ostatních členů komunity. Poté *compromiso* značí závazek ke spravedlnosti, na který přicházíme prostřednictvím otevřené diskuze. Dle mého názoru můžeme připsat tomuto rysu i význam angažovanosti, která souvisí s opravdovým zájmem jedince *vážně* vstoupit do argumentace o zjištění normy spravedlnosti. V poslední řadě se jedná o *esperanza* (naděje). Jedinec předpokládá, že je možné dojít ke konsensu o všeobecných zájmech.¹³⁷ Bez tohoto předpokladu by postrádala celá argumentace smysl a nemělo by ani cenu do ní vstupovat. V běžném životě bychom se z tohoto důvodu měli zaměřit na výchovu tohoto typu charakteru, protože je to právě ten, který nám umožní naslouchat rozumu a srdci, které nás vedou k ustanovení platných morálních norem v pluralitní společnosti.

3.5.7 Reconocimiento cordial

Předpoklad vzájemného uznání nám dává prostor pro utvoření pouta *ligatio*, které nazýváme komunikativním poutem, jež chápeme jako pouto mezi účastníky dialogu, kteří nevyužívají pouze logické způsobilosti argumentovat, nýbrž také dalších způsobilostí: způsobilost ocenit hodnoty, smysl pro spravedlnost a také dosáhnout způsobilosti *compadecer*, tedy mít soucit, ke kterému se váže uznání: „*el reconocimiento de los que son carne de la propia carne y hueso del propio hueso.*”¹³⁸ V přeneseném slova smyslu Adéla Cortina mluví o tom, že musíme uznat, že jsme si všichni rovni jako bratři a pojí nás pouto lidství, resp. uznání jiných lidí jako *krev své krve*. Toto pouto v sobě skrývá největší naše zájmy, sociální cítění, způsobilost ocenit hodnoty a pouto se sebou samým a s ostatními, které vycházejí z autonomie. Můžeme z toho usoudit, že nepoznáváme pravdu ani spravedlnost pouze skrze rozum, ale počítáme i s důvody srdce. Odtud Adéla Cortina mluví o úplném rozumu, *razón íntegra*, jenž naslouchá jednak důvodům srdce a jednak rozumu.¹³⁹

Toto doplnění komunikativního pouta se jeví jako nezbytné, pokud chtějí subjekty argumentovat vážně. V praxi není jednoduché přimět osoby, aby měly vážný zájem o ověření správných norem a také aby zvolily rozhodnutí podle univerzálních zájmů, jež by zvýhodňovaly i ty, kteří se nacházejí původně ve špatné situaci.¹⁴⁰ K takovému přesvědčení se lidé dostávají díky způsobilosti soucitu.

¹³⁷ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 211-212.

¹³⁸ CORTINA: *Ethica cordis...*, s. 123.

¹³⁹ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 191.

¹⁴⁰ CORTINA: *Ethica cordis...*, s. 124.

„Tuto formu uznání, která se věnuje komunikativnímu poutu ve své celistvosti, nazýváme *reconocimiento cordial* (uznání srdcem) a *reconocimiento compasivo* (soucitné uznání), protože soucit je pocit, který je zapotřebí, abychom se zajímali o spravedlnost. Avšak není chápán jako blahosklonnost, ani jako velkodušnost, která se přiklání, k tomu, aby se vzali v úvahu slabí, nýbrž jako způsobilost sou-cítit utrpení a radost (*la capacidad de com-padecer*) s těmi, jež vzájemně uznáme jako krev své krve, s těmi, kteří jsou zranitelní [...].“¹⁴¹ Na tomto místě se odhaluje odpověď na předdeslanou otázku, v jakém *ligatio* tkví morální povinnost. Odkazujeme se na způsobilost soucítění, které nás spojuje ve smyslu, že jsme schopni trpět i těšit se s ostatními. Dokonce i v případě touhy po odplatě nejdříve musí existovat pouto, jež uzná bolest, kterou toužíme kompenzovat. Z tohoto důvodu, abychom mohli mluvit o spravedlnosti, musíme počítat s pravdami rozumu, ale i s důvody srdce. „Soucit je motorem smyslu pro spravedlnost, který hledá a nachází argumenty, aby vybudoval svět odpovídající tomu, co si lidé zaslouží. Je to soucitné pouto, které vyvěrá z hloubi srdce.“¹⁴² Proto se jeví nedostačující argumentace na základě rozumu, kde chybí doplnění o důvody srdce.

Mezi ně patří emoce, které nás vedou k tomu, abychom neopomíjeli pocity a nezanedbávali ostatní. Bez způsobilosti pocitů nejsme schopni vnímat trápení ostatních. Tato oblast pocitů však nenáleží k čistě formálnímu rozumu, ale vyplývá z důvodů srdce, „protože rozum je dovednost interpretovat projekty srdce, [...].“¹⁴³ To znamená, že srdce předkládá návrhy, jež je schopen racionálně posoudit a posléze zrealizovat rozum.¹⁴⁴

Ve chvíli, kdy procedurální etiky oddělují normy od hodnot, dávají do ústraní složku, díky níž se cítíme povinováni normami. Jde o to, že osoby bez schopnosti ocenit hodnoty nejsou schopny rozlišit lepší argument. Navíc procesy, kterými se dostáváme k usnesení správných norem, nejsou samy o sobě prázdnými schránkami, ale již obsahují hodnoty. Bytosti jen musí mít způsobilost je ocenit.¹⁴⁵

Tak jako přiznáváme hodnotám jejich hodnotu samu v sobě a ne pro svůj užitek, musíme připustit hodnotu o sobě i způsobilostem. V dialogu je situována spousta způsobilostí: předkládat nároky na platnost norem, jejich následné zvážení, způsobilost zvolit univerzální zájmy, utvářet morální soudy i způsobilost soucitu. Tyto způsobilosti jsou nezbytné k dosažení důstojného života, který je hodnotný o sobě. Jedná se zde o nástin způsobilostí v souladu s teorií od Amartya Sen, který upozorňuje, že je nutné klást si za cíl

---

¹⁴¹ Tamtéž

¹⁴² CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 190.

¹⁴³ Tamtéž, s. 126, 193.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 126, 193.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 196-199.

posílit základní způsobilosti lidí jak v oblasti ekonomie, tak politiky, aby tyto oblasti mohly být legitimní. Toto je podle Adély Cortina smyslem základních lidských práv, které by měly být nezcizitelné, jelikož předcházejí jakémukoliv politickému společenství.¹⁴⁶

Dále vzhledem k odlišnostem mezi individui ve společnosti (různé kultury, tradice, výchova, věk) vzniká potřeba, aby způsobilost argumentace se neomezila pouze na logická pravidla, ale také, aby jedinci při komunikaci byli tzv. na stejné vlně. Měli by být schopní vzájemného porozumění, které spočívá v souznění mluvčích, resp. v souznění s pocity a zájmy ostatních, aby mohli dojít ke smysluplnému konsensu.¹⁴⁷ Jde o uznání mluvčích navzájem jako krev své krve, díky tomu se opomenou rozdíly, které by znemožňovaly dojít ke spravedlivé normě.

Vzhledem k uvedené argumentaci o doplnění procedurální i formální etiky axiologickou stránkou můžeme konstatovat, že hlavním přínosem je rozšíření pouta *ligatio* o povinnosti z něho vyplývající. Lidé by se měli cítit zavázáni podporovat se navzájem, aby mohl každý realizovat svůj projekt na šťastný a důstojný život. Toto hledisko doplňuje předpoklad pro to, aby lidé mohli argumentovat vážně o spravedlivých normách, které by uspokojovaly univerzální zájmy.¹⁴⁸ To vyžaduje pouto, které nás spojuje na základě uznání naší důstojnosti a zároveň citlivosti. Tato forma uznání se nazývá *reconocimiento cordial* a spočívá ve způsobilosti mít soucit. A je to právě pocit soucitu, který nás nutí zajímat se o normu spravedlnosti. Skrze něj nelze zaujímat neutrální stanovisko k celosvětovým problémům hladu, chudoby, války, etc. Z tohoto důvodu má své místo *reconocimiento cordial* v různých sférách sociálního života, v politice, medicíně i ekonomii.

3.6 Principy ethica cordis

Osvětlili jsme si, že je nutné pro úspěšnou komunikaci mezi lidmi dodržovat pravidla správné argumentace, ale také důvody srdce. Došli jsme k závěru, že soucit je motorem, který podněcuje hledání argumentů, abychom vytvořili svět morálně na výši, který by náležel lidem. Tento svět odkazuje na položení základů občanské etiky v morálně pluralitních společnostech. K dosažení tohoto cíle Adéla Cortina nalézá pět univerzálně platných principů, které můžeme dát do souvislosti s lidskými právy. Tyto principy se nacházejí v různých

---

¹⁴⁶ CORTINA ORTS, Adela. *Justicia cordial*. 1. vyd. Madrid: Editorial Trotta, 2010. s. 21.

¹⁴⁷ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 206.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 214-215.

činnostech lidského života (v podniku, ekonomii, farmacii, biotechnologiích). Jejich formování v každé ze sociálních oblastí je úkolem aplikované etiky.¹⁴⁹

Tyto zásady jsou nezbytné pro společnost, jelikož v ní slouží jako společný jazyk, díky kterému si občané pluralitní společnosti morálně rozumí.¹⁵⁰ Společnost potřebuje sdílet nějaké principy, když chce řešit morální problémy. „Jejich spojení tvoří klíč ke spravedlnosti, která zastřešuje dobrou společnost, jež se stará o to, aby každý dostal to, co mu náleží z hlediska vzájemného uznání rovné důstojnosti.”¹⁵¹

Těchto pět zásad se týká občanů jako vlastníků práv a povinností. Občanská činnost směřuje k osobnímu a sociálnímu rozvoji. Jedná se o snahu realizovat projekt občanství.

1. Žádná instrumentalizace

Lidé díky *reconocimiento cordial* by si měli uvědomit, že by se navzájem neměli využívat a respektovat svou autonomii i jiných. Není morálně spravedlivé využívat lidské bytosti k dosažení vzdálených cílů, proto politické, ekonomické a vědecké prostřední má hranice tam, kde uplatňují manipulaci. Jedinci nemohou být manipulováni, aby jednali v protikladu se svými vlastními cíli a životními plány.¹⁵²

Tato zásada vychází z uznání lidské důstojnosti, přičemž odkazuje na kategorický imperativ, proto by nemělo docházet k využívání lidí jako prostředku pro dosažení nějakého účelu. Na dodržování této zásady by měl dohlížet etický výbor v každé instituci.

2. Posílení lidských způsobilostí

Měli bychom jednat tak, abychom posílili způsobilosti osob, které by mohly uskutečnit své životní plány, a to pokaždé, když tím neuškodí ostatním. S ohledem na kategorický imperativ platí, že respektovat lidskou důstojnost neznámá pouze nevyužívat lidi jako prostředků nebo je nepoškozovat, ale také dopomoci jim k seberealizaci v životě.

Z tohoto důvodu by se mělo v oblastech politiky, ekonomie a vědy usilovat o umocnění způsobilostí osob, aby se staly činnými subjekty svých životů, což značí mít roli protagonistů i autorů vlastních životů.

Základní lidské svobody jsou morálními právy, která náleží k lidským právům. Tyto svobody chápeme jako způsobilosti a příležitosti osob (žít bez nemoci, být dobře živen, být

---

¹⁴⁹ CORTINA ORTS, Adela. *Justicia cordial*. 1. vyd. Madrid: Editorial Trotta, 2010. s. 23-24.

¹⁵⁰ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 221-222.

¹⁵¹ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 222.

¹⁵² CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 223-225.

vychován, účastnit se veřejného života). Na druhou stranu lidská práva navíc zahrnují proces, aby se měly jak tyto svobody uchytit.¹⁵³

3. Princip distributivní spravedlnosti

Základ spravedlnosti institucí spočívá v rovnosti mezi lidmi. John Rawls se zmiňuje, že spravedlnost je první ctností sociálních systémů. „Úsilí o onu spravedlnost je podmínkou legitimacy institucí, které náleží do základní struktury společnosti.“¹⁵⁴ Rawls pojednává o primárních statcích osob, které napomáhají provést své životní plány.

V současné době sociální rozdělení podle kritéria rovnosti a svobody se jeví ve skutečnosti jako utopistické. Když máme na paměti různorodost osob, zdá se problematické a nespravedlivé, pokud se snažíme dostat na úroveň rovnosti všechny osoby, protože zaostávají nerovnosti ve způsobilostech. Proto musíme dojít k minimu vyžadovanému pro základní způsobilosti v modelu rovnosti způsobilostí a tu je nutné podporovat. Takovou minimu však nelze rozhodnout vzdáleně, ale je nutná veřejná deliberace, kde panuje sice asymetrie, ale právě proto záleží na formování každého individua jako platného mluvčího. Měly by se posílit způsobilosti osob, aby se staly platnými mluvčími. Ti by se měli účastnit dialogu, kde by byli schopní předkládat a posílit základní způsobilosti, aby mohli bránit svá základní práva.¹⁵⁵

4. Princip dialogu

Jedná se o morální povinnost, aby se při rozhodování v dialogu zvažily zájmy všech, kterých se dané rozhodnutí týká. V prostředí politiky jde o rozšíření působení občana na politické dění, které se v současné době omezilo na funkci voličů. Ve firmách to znamená přijmout společenskou odpovědnost a brát ohled na skupinu *stakeholders*.

5. Princip odpovědnosti za bezbranné bytosti

V případě diskursivní etiky a etiky *razón cordial* morální povinnost vychází ze vzájemného uznání bytostí obdařených komunikativní kompetencí, ale to by vyloučilo všechny, kteří nejsou této komunikace schopni, ne pouze zvířata, ale také děti, lidi s mentálním postižením a lidi ve vegetativním stavu. Nicméně v *ethica cordis* má smysl vstoupit do dialogu se všemi osobami obdařenými komunikativní kompetencí buď aktuálně,

---

¹⁵³ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 225-229.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 230.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 232-237.

anebo pokud se domníváme, že k ní mají potenciál, což by zahrnovalo brát ohled i na zájmy dětí, duševně nemocných, etc.¹⁵⁶

Na druhou stranu Adéla Cortina dle mého názoru naráží na problém, když navazuje na antropocentricky zaměřené etické tradice, které se nezabývaly etickými otázkami okolo nelidských bytostí či neživých věcí. Ona sama sice apeluje na komunikativní kompetenci, ale její přílišné akcentování vylučuje z jejího etického rozpětí mnohé jiné bytosti.

V případě přírody uznává, že sice nemá absolutní hodnotu, kterou připisujeme člověku, ale také ani čistě instrumentální, přesto však má jakousi vnitřní hodnotu, která nás morálně zavazuje, abychom přijali odpovědnost za bytosti, které se nemohou bránit. V tomto smyslu jsou biodiverzita a zachování životního prostředí hodnotami občanské etiky.

I zvířata jsou bytostmi, které mají vlastní hodnotu a navíc jsou schopná cítit utrpení, což je fakt, na který upozorňuje Peter Singer. Měli bychom proto přijmout zodpovědnost za zranitelné bytosti, které nejsou schopny se bránit.¹⁵⁷ Celistvou komunitu a politickou komunitu utváří i část věnovaná právům zvířat. Při uvažování o právech zvířat bychom na ně měli myslet jako o lidských právech, které nejsou dány, ale mají vlastní hodnotu, pro kterou by měly být uznány.¹⁵⁸

---

¹⁵⁶ CORTINA ORTS, Adela. *Justicia cordial*. 1. vyd. Madrid: Editorial Trotta, 2010. s. 26.

¹⁵⁷ CORTINA: *Ética de la razón cordial...*, s. 240-243.

¹⁵⁸ CORTINA ORTS, Adela. *Justicia cordial*. 1. vyd. Madrid: Editorial Trotta, 2010. s. 26.

ZÁVĚR

Na základě provedeného výzkumu napříč díly Adély Cortina jsem došla k závěru, že filozofka nám neposkytuje normativně stanovený model morálky, jež by mohl být sdílen v pluralitních společnostech, ale namísto toho předesílá cestu k formování sdílené morálky a stanovuje základní pilíře, na kterých by měla stát.

Předpokladem pro fundaci morálky v pluralitních společnostech je hledání etických minim spravedlnosti, která by měla být stanovena prostřednictvím procesu argumentace v diskurzu. Takto stanovená minima nás morálně povínají a svazují vzájemně k jejich dodržování. Nicméně vyjevilo se jako nedostačující pouze dodržovat zásady předeslané diskursivní etikou a naopak žádoucí rozšířit komunikativní pouto na základě vzájemného uznání, typu *reconocimiento cordial*, mluvčích mezi sebou, jež vychází z *razón cordial* (důvod srdce).

V této formě uznání se ukázalo, že má základ ve způsobilosti mít soucit. Každopádně jsem došla k závěru, že na pocit soucitu zde není nahlíženo pouze z hlediska empatie, ale odkazuje se na vědomí specifické reciprocity mezi bytostmi. Dále jsem potvrdila, že díky tomuto pocitu soucitu jsou jedinci ochotni vstoupit do procesu argumentace o hledání platných morálních norem a jsou podněcováni, aby nebyli apatickými k utrpení a problémům ve světě.

Nepokoušela jsem se vyvrátit, že rozhodování jedinců je ovlivněno jejich egoistickými zájmy, ale obhájit rozhodování s ohledem na univerzální zájmy, jež se v dlouhodobém horizontu ukázalo být výhodnější pro seberealizaci jedince ve společnosti. Nicméně jsem narazila na problém, kdy osoba není schopna vždy sledovat univerzální zájmy, protože je již ovlivněna kulturou a výchovou. Podvědomě může zastávat přesvědčení, které neodpovídá kritériu univerzálnosti. Na druhou stranu jsem došla k zjištění, že překonání tohoto problému je možné díky utváření specifického charakteru.

Dále jsem prostřednictvím analýzy *reconocimiento cordial* ověřila existenci nezpochybnitelného pouta mezi lidskými bytostmi, jež je morálně povínuje vůči ostatním a je cestou k zaručení poklidného soužití ve společnosti. Toto stanovisko mi poskytlo otevřenou cestu pro rozšíření etického závazku v diskurzu, aby se nepočítalo pouze s potencionálními mluvčími, již jsou schopni komunikativního jednání, ale taktéž rozšířit morální povinnost zájmu o environmentální problémy a ohledu na práva zvířat, resp. péči o veškeré bytosti, jež nejsou sto se sami bránit.

V této bakalářské práci jsem se snažila vyzdvihnout potřebu vnesení etiky *razón cordial* do mnohých odvětví za účelem zdokonalení přijímání sdílených sociálních hodnot a lidských práv využitím pocitů a emocí. Tuto potřebu jsem dokázala ve druhé kapitole na představení možnosti formování sdíleného občanství, kde vyplynul jako odpovídající model kosmopolitního občanství, jež umožňuje tvořit nadnárodní etiku. Tato teorie se zpočátku jevila jako ideologie, která nabývá utopistického charakteru. Nicméně v průběhu práce jsem zjistila, že její formování je žádoucí a nezbytné, poněvadž slibuje obohacování společnosti.

V poslední kapitole uvádím principy *ethica cordis*, jež tvoří zároveň opěrnou kostru pro občanskou etiku a završují dle mého úsudku úsilí Adély Cortina o podání obecných zásad, jimiž by se občanská společnost měla řídit. Nicméně po zhodnocení celé této teorie spatřuji jako opravdový výchozí bod, bez něhož by postrádaly tyto zásady smysl, vytrhnutí osob z lhostejnosti a podnět k utváření vlastních morálních přesvědčení, což by je mělo vést k zasahování do sociálního dění. Tento postoj je podložen požadavky na osoby, aby přijaly odpovědnost za své jednání a formování osobnosti.

Při zpracování vybraných témat jsem narazila na opětovné kladení důrazu na utváření specifického charakteru osob. Za prvé se jednalo o případ dobrého charakteru, který nás vede k predispozicím dělat správná rozhodnutí, přičemž jde o obdobu Aristoteléské teorie. Toto téma vyplynulo jako centrální i v kontextu podnikatelské etiky. Potvrdila jsem si jeho nezbytnost, ale až v rámci rozboru *ethica cordis* jsem objevila přínos Adély Cortina k této otázce. Podle mého názoru dokázala až na tomto místě rozkrýt potenciál tohoto konceptu v teorii procesu legitimizace univerzálně platných norem.

Během zpracování předeslaných témat jsem se setkala s náměty k zamyšlení, které poskytují prostor k další analýze. Rozpracování ideálního univerzálního rámce je jedna věc, ale aplikace na konkrétní prostředí a kulturu věc druhá. Vybízí se zde proto zamyšlení na vsazení jejich myšlenek na konkrétní příklady v praxi. Především bych na tomto místě vyzdvihla její politickou filozofii, kdy se věnuje dosti detailně pojetí demokracie. Jevilo by se žádoucí provést zkoumání, zda měla nějaký vliv na politické prostředí Španělska nebo zejména Latinské Ameriky, kde se těší její teorie velké oblibě. Toto srovnání by se nabízelo i v kontextu hospodářské praxe.

Snad se mi povedlo docílit představení této filozofky a jejího přínosu do té míry, aby podnětila jiné osoby k dalšímu rozpracování dílčích témat. Tím by se naplnil i skrytý cíl této práce.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

APEL, K.-O. Záměry anglo-amerického „komunitarismu“ z pohledu diskursivní etiky. In: VELEK, J. *Etika autonomie a authenticity*. Praha: Filosofia, 1997. s. 59-84. ISBN 80-7007-099-4.

BLÁHA, Jiří; DYTRT, Zdeněk. *Manažerská etika*. 1. vyd. Praha: Management Press, 2003. 155 s. ISBN 80-7261-084-8.

BLAISE, Pascal. *Myšlenky*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 2000. 192 s. ISBN 80-204-0850-9.

CORETH, Emerich, EHLEN, Peter a SCHMIDT, Josef. *Filosofie 19. století*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. 223 s. ISBN 80-7182-157-8.

CORETH, Emerich; SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 300 s. ISBN 80-7182-119-5.

CORTINA ORTS, Adela. *Ética aplicada y democracia radical*. 3. vyd. Madrid: Editorial Tecnos, 2001. 288 s. ISBN 84-309-3689-0.

CORTINA ORTS, Adela. *Ética de la razón cordial; Educar en la ciudadanía en el siglo XXI*. 2. vyd. Oviedo: Ediciones Nobel, 2009. 274 s. ISBN 978-84-8459-179-5.

CORTINA ORTS, Adela. *Ética mínima: Introducción a la filosofía práctica*. 6. vyd. Madrid: Editorial Tecnos, 2000. 139 s. ISBN 84-309-3471-5.

CORTINA ORTS, Adela. *Justicia cordial*. 1. vyd. Madrid: Editorial Trotta, 2010. 152 s. ISBN 978-84-9879-141-9.

HAVRÁNKOVÁ IVA. *Jürgen Habermas a teorie komunikativního jednání*. Plzeň, 2004. 69 s. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta filozofická. Vedoucí diplomové práce PhDr. Stanislav Stark, CSc.

KANT, Immanuel, BARABAS, Marina a KOUBA, Pavel (eds.). *Základy metafyziky mravů*. 3. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2014. 103 s. ISBN 978-80-7298-501-2.

KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1996. 306 s. ISBN 80-205-0507-5.

MACHALOVÁ, Tatiana. *Tradice a perspektivy racionalistického právního myšlení*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. 342 s. ISBN 80-210-3606-0.

MCGREAL, Ian Philip. *Velké postavy západního myšlení: slovník myslitelů*. 2. vyd. Praha: Prostor, 1999. 707 s. ISBN 80-7260-002-8.

POPKIN, H. Richard, STROLL, Avrum. *Filozofie pro každého*. Praha: Ivo Železný, 2005. 407 s. ISBN 80-237-3942-5.

SÁNCHEZ-GEY VENEGAS, Juana. Valoración crítica del pensamiento de Adela Cortina. In: CABALLERO BONO, José Luis (ed.). *Ocho filósofos españoles contemporáneos*. 1. vyd. Madrid: Diálogo filosófico, 2008. s. 363–392. ISBN 978-84-612-2828-7.

ŠUBRT, Jiří. *Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie; sociologické teorie druhé poloviny 20. století*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 2001. 164 s. ISBN 80-85866-77-3.

Velký sociologický slovník. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-164-1.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

CORTINA ORTS, Adela. *Ética cívica y ética de mínimos: el papel de las fundaciones* [online]. ProHUMANO.cl, [cit. 18. ledna 2016].

Dostupné z: <http://prohumana.cl/minisitios/seminario/download/adela_cortina.pdf>.

CORTINA ORTS, Adela. *Ética de la empresa* [online]. Emprendices.co, 2. prosince 2010 [cit. 18. ledna 2016].

Dostupné z: <<http://www.emprendices.co/etica-de-la-empresa-por-adela-cortina-orts/>>.

CORTINA, Adela. *Democracia auténtica: economía ética* [online]. Agenda Latinoamericana, 2013 [cit. 7. února 2016].

Dostupné z: <<http://www.servicioskoinonia.org/agenda/archivo/obra.php?ncodigo=799>>.

CORTINA, Adela. *Ethica cordis. ISEGORÍA* [online]. 2007, č. 37, s. 113-126. [cit. 17. března 2016].

Dostupné z:

<http://mobirodueriv.uv.es/bitstream/handle/10550/2326/14_Cortina_Isegor%C3%ADa_37_2007.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. ISSN 1130-2097.

CORTINA, Adela. *Ética cívica y adopción de acuerdos* [přednáška]. Chile: Biblioteca del Congreso Nacional de Chile/BCN, 2. září 2014. In: *Youtube* [online]. Zveřejněno 6. listopadu 2014 [cit. 6. února 2016]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=9TX7wkuFxBK0>>.

CORTINA, Adela. *Las tres edades de la ética empresarial* [online]. Elpais.com, 29. listopadu 2000 [cit. 18. ledna 2016].

Dostupné z: <http://elpais.com/diario/2000/11/29/opinion/975452411_850215.html>.

CORTINA, Adela; CONILL, Jesús. *La responsabilidad social de la empresa y la ética empresarial* [online]. Educasalud.cl, [cit. 18. ledna 2016].

Dostupné z:

<http://www.rilillo.educsalud.cl/Capac_Etica_BecadosAPS/Etica%20Organizaciones/Cortina_A.Responsabilidad_social_de_la_empresa.pdf>.

CRESPO, Miguel Francisco. Lo ético de la ética empresarial. *Revista Venezolana de Gerencia* [online]. 2003, roč. 8, č. 22, s. 307–322. [cit. 18. ledna 2016].

Dostupné z: <<http://www.redalyc.org/pdf/290/29002207.pdf>>. ISSN 1315-9984.

Étnor. Currículum: Adela Cortina [online]. ÉTNOR: ©2011 [cit. 18. ledna 2016].

Dostupné z: <http://www.ETNOR.org/ver_curriculum.php?autor=1>.

FIALA, Bohumil. *Podnikatelská etika* [online]. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, 2006 [cit. 18. ledna 2016]. Dostupné z: <http://prednasky.eu/texty/podnikatelska_etika-fiala-2006.pdf>.

GONZÁLEZ QUINTANA, Constantino. *Por una Ética Cívica* [online]. BIOÉTICA desde ASTURIAS.com, 2. března 2015 [cit. 7. února 2016].

Dostupné z: <<http://www.bioeticadesdeasturias.com/2015/03/por-una-etica-civica.html>>.

GRES, Pablo. Ciudadanía y ética empresarial: análisis crítico y contribuciones para un proyecto de participación económica. *Derecho y Humanidades* [online]. 2012, č. 19, s. 349–371. [cit. 18. ledna 2016].

Dostupné z:

<<http://www.derechoyhumanidades.uchile.cl/index.php/RDH/article/viewFile/25734/27064>>.

ISSN 0716-9825.

RAMÍREZ SÁIZ, Juan Manuel. Reseña de "Ciudadanos del mundo. Hacia una teoría de la ciudadanía" de Adela Cortina Espiral. *Espiral* [online]. 1999, roč. 5, č. 15, s. 235-245. [cit. 7. února 2016]. Dostupné z: <<http://www.redalyc.org/pdf/138/13851511.pdf>>. ISSN 1665-0565.

RAMOS, Nuria; CASQUET, Sergio. *Pensadores españoles universales* [online]. Madrid: LID Editorial Empresarial, 2014 [cit. 9. prosince 2015].

Dostupné z: <<https://www.tagusbooks.com/leer>>. EAN-ISBN 13 9788483569931.

SÁNCHEZ PACHÓN, Javier. *La razón cordial y la fundamentación ética; Un estudio sobre la obra de Adela Cortina*. La Rioja, 2014. 463 s. Disertační práce. Universidad de la Rioja. Facultad de Letras y de la Educación. Vedoucí disertační práce José María Aguirre Oraa. Dostupné z: <[file:///C:/Users/Irena/Downloads/Dialnet-LaRazonCordialYLaFundamentacionEticaUnEstudioSobre-42272%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Irena/Downloads/Dialnet-LaRazonCordialYLaFundamentacionEticaUnEstudioSobre-42272%20(2).pdf)>.

SEGOVIA BAUS, Fausto. *Adela Cortina y su propuesta: la 'ética de los mínimos'* [online]. elComercio.cz, 23. září 2014 [cit. 18. ledna 2016].

Dostupné z: <<http://www.elcomercio.com/blogs/la-silla-vacia/adela-cortina-propuesta-etica-minimos.html>>.